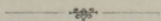

STAMPFEL-FÉLE
TUDOMÁNYOS ZSEB-KÖNYVTÁR.

— 12. —

KIS
MACGYAR STILISZTIKA

SZERKESZTÉSTAN ÉS VERSTAN.

IRTA

GAAL MÓZES.

POZSONY. 1899. BUDAPEST.

STAMPFEL KÁROLY KIADÁSA.

Tartalom.

Bevezetés	4
---------------------	---

I. Rész. A stilisztika.

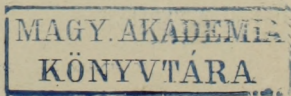
1. Általános fogalmak	5
2. A nyelv, a stilus szempontjából	6
3. A nyelv szókincse	6
4. A nyelv képes kifejezései	8
5. A hasonlat	9
6. Allegória	12
7. Az ellentét	14
8. A metaphora	14
9. Szó-alakzatok (figurák)	17
10. A jó stilus sajátosságai	23
11. A magyar író tudjon jól magyarul	24
12. A mondatszerkesztés legyen magyaros	28
13. Beszéljünk és írjunk világosan	33
14. Beszéljünk és írjunk szabatosan	35
15. Legyen erő és csínosság a stilben	37

II. Rész. A szerkesztéstan.

1. A szerkesztésről általában	42
2. Minek kell a szerkesztést megelőznie?	43
3. A tárgyválasztás	45
4. A szerkesztés törvényei	46
5. A bevezetés	46
6. A mű dereka (a tárgyalás)	47
7. A befejezés	52

III. Rész. A magyar verstan rövid összefoglalása.

1. A ritmus	53
2. Magyar vagy hangsúlyos verselés	54
3. A rím és elhelyezése	57
4. A klasszikai vagy időmértékes verselés	59
5. A görögöktől átvett versformák és versszakok	60
6. Rímes időmértékes verselés	62

Előszó.

Ez a „*Kis Magyar Stilisztika és Szerkesztéstan*“ nemcsak a tanuló ifjúságnak szól, hanem azoknak is, akik az elvont és az iskolakönyvekben nagyobbára szárazon felsorolt szabályokat vagy nem tanulták, vagy elegendőképpen nem értették. Hasonló szellemben kívánnám még teljes kiegészítésül a Magyar *Rethorikát* és *Poétikát* is megírni.

Csupán az a cél vezet, hogy e füzetkék olvasói valamelyes mód mintegy belepillant-
sanak az írók és költők alkotó műhelyébe,
s a szép gondolatok szép formába való
öltöztetésének a módját ellessék. Úgy vélem,
hogy az élvezet, melyet az írók és költők
vagy nagy szónokok műveinek olvasásakor
érezünk, ez által még fokozódik.

Budapesten, 1898. november havában.

Gaal Mózes.

Bevezetés.

Az ember vagy azért beszél, hogy *csak megértsek*, vagy azért is, hogy a hallgató *érzelmére is hasson*. A megértéshez elég, ha gondolatait *helyesen* fejezi ki; az érzelmre való hatáshoz még az is szükséges, hogy gondolatait ne csak helyesen, hanem *szépen* is fejezze ki.

Az írott műveknek is csak ez a két célja lehet. A gondolat kifejezésének formai helyességét a *nyelvtan* foglalja szabályokba. A nyelv törvényeit ismerő, s azokat alkalmazni tudó ember helyesen beszél és helyesen ír. A gondolat kifejezésének a csínosságára, vagyis a szép stílusra vonatkozó szabályok nem egyebek, mint a jeles írók és költők műveiből ellesett jelenségeknek törvényekbe foglalása. Ez volna az úgynevezett *stilisztika*.

A gondolatok egymáshoz fűzésének a sorrendjéről, vagyis arról a módról, amint egy tárgyra vonatkozó gondolatainkat csoportosítjuk, összefüggő egésszé tesszük; az úgy nevezett *szerkesztés*-tan szól.

A gondolatok kifejezésének a módja és a gondolatok csoportosítása mindig egyéni dolog; gyakran vele születik, vele fejlődik, vele módosul az illető egyén jellemével, azért: sem a stilisztika jó stilstát, sem a szerkesztéstan jól szerkesztőt nem csinál mindenkiből. Aki reá termett, az e szabályokból okul, formát tanul; ha esetleg lángelméjű író vagy költő új formát is teremt, s így hozzájárul a meglevő szabályok szaporításához.

1. Rész.

A stilisztika.

1. Általános fogalmak.

A külső világ minden emberre másképen hat. ^{1.}
Vannak emberek, akik a természet jelenségei iránt fogékonyak, vannak olyanok, kik ezeket a jelenségeket, éppen mert gyakran látják, észre sem veszik. A kikben a természet jelenségei, az élet eseményei élénk részvétet, örömet, megindulást, nemes gyönyört, lelkesedést ébresztenek: azok az úgynevezett *költői lelkű* emberek.

A gondolatok kifejezésének a szépsége főleg a költői lelkű emberekre hat, míg a tisztán józan értelmű emberek a gondolatok helyességét keresik az írott művekben.

Hogy az írott mű az olvasóban vagy hallgató- ^{2.}
ban bizonyos érzelmet kelthessen, legfőképpen a *képzelő erőre* kell hatnia és a *képzelő erőből kell sarjadnia*. A képzelő erő a természet adománya, az emberrel vele születik; az a tehetség, mely a külső világ jelenségeit elvontan is tudja szemlélni, abból mintegy új világot terem, mely a régihez hasonló, de annak mintegy megnemesítése. Azért minden író, ki bennünk a szépnek érzetét kelti fel: költőnek tartunk.

A képzelő erő vagyis a *fantázia* a szép stílus- ^{3.}
nak vagyis a gondolatok szép kifejezési módjának legfőbb forrása. Az értékeesebb rész a *tartalom*, de nem kevésbé fontos a *forma* sem. A stilisztika a gondolatnak a *formáját* tárgyalja, a tartalomról a *poétikában* fogunk szólni.

2. A nyelv, a stilus szempontjából.

4. Gondolatainknak a *nyelv* a közvetítője. E nélkül legszebb gondolataink, legnemesebb érzéseink örök titok maradnának embertársainkra nézve. A nyelvnek minél tökéletesebb ismerete föltétlenül szükséges ahhoz, hogy valaki jó stilszta legyen.
5. A köznapi életben használatos szavaknak meglehetősen szűk a köre. A falusi ember beéri néhány száz szóval, a közepes műveltségű embernek elég két-három ezer szó; annak, aki művésze akar lenni a stílnak, uralkodnia kell a nyelv egész szókincsén.
6. A jó stilszta ne csak a nyelv törvényeit ismerje, amint azok a nyelvtanokban találhatók, hanem ismerje a nyelv ezer apró, finom árnyalatát, azokat a sajátságokat, melyek a nyelv, pl. a *magyar nyelv* sajátosságát teszik. A magyar nép gondolkozása tükröződik vissza a nyelv e finom jellemző vonásaiból, s aki ezeket el nem lesi, meg nem érti, alkalmazni nem tudja, az a magyar nyelvnek tökéletes birtokában nincsen.
7. A nyelv nem volt mindig ilyen, mint a minő ma. Minél régibb korban keletkezett művet veszünk a kezünkbe, annál fejletlenebbnek látjuk a magyar nyelvet. Számos olyan szó van a mai nyelvben, melyről elődeinknek fogalma sem volt, viszont elég számos olyan szóra bukkanunk a régi íróknál, melyek azóta a használatból kimentek, feledésbe merültek, s jelentésüket ma már csak a nyelvtudósok ismerik.

3. A nyelv szókincse.

8. Nyelvünk szókincsét: 1. kölcsönvett idegen szavak, 2. újonnan képzett, vagy összetett szavak gyarapították.
Az idegen szavak között van *szláv*, *német*, *latin*, *olasz*, *oláh* és *török*. Ezekkel a népekkel érintkeztek őseink; részint békességes, részint ellenséges viszony-

ban századokat töltöttek el szomszédságukban, természetes tehát, hogy nyelvük is kölcsönösen hatott egymásra.

Az idegen nyelvekből kölcsön vett szavak magyarrá váltak; soknál az idegen eredet bebizonyítása is nehéz dolog, mert új képzők járultak hozzá, a szó maga is az idők folyamán megrövidült (lekopott). Az ilyen magyarrá vált idegen eredetű szavaknak a használata teljesen jogosult.

Vannak a nyelvben olyan szavak is, a melyek az úgynevezett modern nyelvekből kerültek hozzánk idegen alakjukat és eredeti jelentésüket megtartották. Ezeknek a szavaknak a használatáról később beszélünk.

Vannak továbbá az egyes tájszólásokban (nyelvjárások) olyan szavak, a melyek csak egy-egy vidéken használatosak; végül számos mű-kifejezés (terminus technicus), melyek mind a nyelv szókincséhez tartoznak. A szótárak, ha ugyan teljeseek, a nyelv egész szókincsét felölelik, ámde a stilisztika nem ebből a forrásból meríti a maga külön szókincsét, hanem: 1) az élőbeszédből, 2) olvasmányokból.

Az a nyelv, melyet az ember gyermek-korában hall, elhatározó befolyással van reá. A tiszta magyar vidéken növekedő gyermek nyelve magyar lesz nyelvérzéke erős, s hahogy korán nem tanul egy-szerre több nyelvet, ez a nyelvérzék őt mindvégig megőrzi a magyartalanságok utánzásától. Legkiválóbb stilisztáinknál is ezt a velök született nyelvérzékét figyelhetjük meg.

Az olvasmányok szintén lényegesen közrehatnak, hogy kinek minő irányban fejlődik a nyelve. A jeles írók műveinek az olvasása e tekintetben is jótékony, nem számítva azt a szellemi kincset, melyre az olvasó szert tesz.

4. A nyelv képes kifejezései.

9. Azok a szavak, vagy szólás-módok, melyeknek a szóról-szóra való értelmén kívül még egy másik átvitt értelme is van: a nyelv képes kifejezései. Pl. a kéz *feje*, a fa *koronája*, a ház *homloka*, *ajtó-szárny*, *szeget ütött a fejébe*, *gondolataiba merült*, *fejében a gondolatok üzték egymást*; *gondolkozóba esett*; *elborult a homloka*, stb.

Ezek a képes kifejezések javarészt már a nyelv-tanban is előfordulnak, s ott *képes helyhatározó* a nevök, megkülönböztetésül az igazi helyhatározóktól.

10. Ugyanebbe a csoportba tartoznak a közmondások, főleg azok, melyeket nem vehetünk szóról-szóra. Pl. *Addig jár a korsó a kútra, míg nyaka szakad*. *Aki másnak vèrmet ás, maga esik bele*. *Ki korán kel, aranyat lel*. *Várt leány várat nyer*, stb.

Ezek a képes szavak és átvitt értelemben élet-tapasztalati igazságokat röviden, csattanósan kifejező közmondások mind a *hasonlatra* és *megszemélyesítésre* vihetők vissza.

A *kéz feje* = az a része a kéznek, mely hasonló a testrészek közül a fejhez; a *fa koronája* = a fának az a része, mely a koronához hasonló.

Szeget ütött a fejébe = gondolkodóba esett, vagyis mintha valami idegen, oda nem tartozó tárgy került volna az agyba; *elborult a homloka* = olyan a homloka, mint az ég, mikor felhők takarják.

A hasonlítás mindig a *cselekvő emberből* indul ki; az élettelen, a cselekedni, mozogni nem tudó tárgyakat az emberrel hozzák kapcsolatba; ez a hasonlítás; a cselekvő ember összes tulajdonságaival felruhazzák az érzéketlen tárgyakat és jelenségeket: az az úgynevezett *megszemélyesítés* vagyis *personificatio* (persona = személy; *facio* = teszek; személylyé teszek).

A stilizta tehát magában a nyelvben számos 11. ilyen kész képes kifejezést talál, melyeket a kevésbbé művelt emberek is minduntalan használnak, a nélkül hogy számot tudnának adni: vajjon ezeknek a kifejezéseknek az-e a való értelmük, melyben használják.

A képes szavak, kifejezések, közmondások 12. valójában nem egyebek, mint a nyelvnek önkéntelenül, észrevetlenül termett virágai. Minél több képzelőerő vagyis költői tehetség van valamely nemzetben, annál több a képes kifejezése.

A nyelv szótárában a kifejezéseknek ezt az ezerféle árnyalatát nem találjuk meg, onnan tehát megtanulni nem lehet. Az irodalmi nyelv, meg a népköltészet termékei tartották fenn számunkra, s egyik nemzedék a másokra hagyja örökségül. Nagy-költőink műveiben a nyelvnek e természetes virágaival lépten-nyomon találkozunk.

5. A hasonlat.

A nyelvnek csaknem összes képes kifejezései a 13. hasonlaton alapulnak. A hasonlat nem egyéb, mint két egymástól különböző nemű tárgynak, vagy személynek és tárgynak valamely közös tulajdonság, vagy közös tulajdonságok alapján egymás mellé állítása. Nyilvánvaló, hogy minden hasonlításnak az a célja, hogy az összehasonlított személynek vagy tárgynak azt a tulajdonságát, melynek alapján az összehasonlítás történik, még jobban kiemelje Pl.: *Olyan fehér az arcza, mint a hó. Úgy küzdött mint az oroszán. Olyan volt a szeme pillantása mint a barna éjfél. Fútt veszett dühében, mint a sértett vadkan.* Minél több közös tulajdonság van az összehasonlított tárgyakban annál részletesebb lehet a hasonlat, de költői szempontból csak akkor

hat, ha a jellemző vonásokat emeljük ki. Nem érdekelné minket az aprólékos és lényegtelen részletek hosszas felsorolása. E tekintetben más elbírálás alá esnek a Homeros költeményeiben („Ilias“, „Odysseia“) előforduló hasonlatok, melyeknek különös bájta a naivitás (a gondolkodás egyszerűsége és természetessége) ad. A homerosi hasonlatokban a képeknek egész sorozatát látjuk. Az érző és gondolkodó ember cselekedeteit az érzés és gondolkodás nélkül, csak ösztönszerűleg cselekvő lények életéből vett cselekedetekkel példázza a költő. A cselekedetek által való jellemzés a képnek életet, bizonyos mozgalmasságot kölcsönöz, a mi a homerosi hasonlatoknak és leírásoknak utánozhatatlan bája.

14. Az összehasonlított fogalmaknak *különneműek*nek kell lenniök. Embert emberrel, élettelen tárgyat élettelen tárgygyal összehasonlítani lehet ugyan, de költői érdeklődést az olvasóban vagy hallgatóban nem kelt, mert az egynemű dolgok a főbb vonásokban amúgy is megegyeznek egymással. Legfeljebb akkor mennek hasonlatszámba, mikor a hasonlat egyik személye már köz-fogalommá vált. Pl. Adonis, Apollo (a férfiszépség és báj), Mars (a harciasság és hősiség), Venus (a női szépség). A régibb idők költői, az úgynevezett ó-klasszikai költők, léptenyomon használták, de ma már nem divatosak.

15. Minél elevenebb a költőnek a képzelő tehetsége, annál több hasonlóságot talál egymástól nemre, fajra nagyon különböző fogalmak között. Ezek a hasonlatok lepnek meg *ujdonságukkal, eredetiségükkel*. A hasonlat kitalálása az írónak egyéniségétől függ, a stilistika csak arról ad számot, hogy a találó hasonlatot minő formában fejezzük ki.

A hasonlatnak nyelvtani formája a hasonlító mondat. Rendesen *olyan, úgy* határozószó szokott a mellett a fogalom mellett lenni, melyet össze

akarunk hasonlítani, *mint* kötőszó áll a hasonlóságot kifejező mondat vagy fogalom előtt.

A homerosi vagyis részletező hasonlatnál a mellékmondatok egész sora állítja egymás mellé a hasonló fogalmakat, s a főmondat röviden állítja szembe az összehasonlítandó tárgyat vagy személyt.

A költői művekben (főleg a verses formájúakban) ez a nyelvtani forma igen gyakran elmarad, mert a képek tömörsége hathatósabb a minduntalan ismétlődő kötőszavak nélkül. Pl.:

Galamb volt a szíve
Zrinyi Péternének,
Magasan szálló *sas*
Volt benne a lélek,
Holló volt bánata,
Melyet rá szállata
Rabfészke férjének.

Pap Endre („Három madár“.)

Nosza sirni kezd, zokogni
Sűrű zápor könyje folyván:
Liliomról pergő harmat,
Hulló vizgyöngy hattyu tollán.

Arany János („Ágnes asszony“.)

A hasonlatnak jellemző és színező tulajdonsága **16.** van. A képzelőtehetségre erősen hat, s fokozza a szépnek érzetét a hallgatóban vagy olvasóban. Minél természetesebb, annál könnyebben fogható fel, mert az erőltetett hasonlatok, ha a hasonlóság nem első pillanatra szembeötlő, rendesen eltévesztik a hatásukat. A hasonlatok felett az olvasóknak gondolkozniuk nem szabad. Az olyan hasonlat, mely sem nem találó, sem nem jellemző, nem egyéb, mint henyé, fölösleges cifraság.

A túlságosan köznapi hasonlatoknak (pl.: *szor*-**17.**

galmas, mint a méh, szorgalmas, mint a hangya) komolyabb igényű költői művekben nincs helyük, mert laposak és semmit mondok. A jelesebb költők műveiben olvasott hasonlatokat adandó alkalommal használni csak idézetül szoktuk; egyébként a szép és eredeti hasonlatok hasonlókéig gondolására szokták a gondolatok nélkül nem szűkölködő olvasót buzdítani.

6. Allegória.

18. A hasonlatból könnyen lehet allegória. Ha a közös tulajdonság, melyen a hasonlat alapszik, egész képsorozaton keresztül újabb meg újabb vonásokkal gazdagodva, mintegy képpé egészlül ki: származik az *allegória*.

Az allegória e szerint kép, melynek kettős értelme van. Hogy valójában megérthessük, az alapul szolgáló hasonlatra kell visszavezetnünk, így az átvitt értelem világossá válik.

Például Arany „Toldi”-jában az álom allegorikus képe a következőképpen hangzik:

Majd az édes álom pillangó képében
Elvetődött oda tarka köntösében,
De nem mert szemére szállni még sokáig
Szinte a pirosuló hajnal hasadtáig!
Mert félt a szúnyogtól, félt a szúros nádtól,
Jobban a nádasnak csörtető vadától,
De legislegjobban Toldi nagy bajától.

Hanem a midőn már szépen megpiyymallott
És elült a szúnyog és a zaj sem hallott:
Akkor lelopózott a fiú fejére,
Két szárnyát teríté annak két szemére;
Aztán álmomézet csókolt ajakára,
A kit mákvirágból gyűjte éjszakára;
Bűvös-bájos mézet, úgy hogy édességén
Tiszta nyál csordult ki Toldi szája szélén.

Ennek az allegóriának az alaphasonlata a következő: *az álom hasonlít a pillangóhoz*. Erővid hasonlatot a költő olyankép szélesíti ki, hogy a pillangó alakjában megszemélyesített álom alászállását, félénk röpködését festi, miglen a Toldi fejére lopózik s ajakára álom-mézet csókol, melyet a mákvirágból gyűjt éjszakára. Az allegóriákban vagy az allegóriás jellegű leírásokban a festői elemnek kell uralkodnia, ámde az életteljesség és szemléletesség adja meg mégis a főbáját.

A költői műfajok között is van egy, melynek *allegória* a neve.

A hasonlatoknak túlságos halmozása éppen **19.** olyan fárasztó, mint az emberi öltözeten izléstelen a sujtásnak cifraságnak a túlhajtása.

A hasonlatok a kellő helyen alkalmazva a költői műnek legfőbb diszei. A nagy lírai költőknél találjuk a legszebb hasonlatokat.

Petőfi a lehanyatló napról így beszél:

„Mint elűzött király országa széléről
Visszapillant a nap az ég pereméről,
S mire elér szeme a tulsó határra,
Leesik fejéről véres koronája“.

A kiáradt Tiszát az örülthöz hasonlítja:

„Mint az örült, ki letépte lánczát
Vágtatott a Tisza a rónán át,
Zúgva-bőgve törte át a gátat,
S el akarta nyelni a világot“.

Tompa, mint a természet avatott festője, ezer gyöngéd vonással festi meg képeit a természet jelenségeiről, s hasonlatai nagyon hozzá járulnak a hangulat keltéséhez.

7. Az ellentét.

20. A hasonlóság alapján egymás mellé, mintegy egymás megvilágítására párhuzamba állított fogalmak közül rendesen csak az egyik, a *hasonlított* emelkedik ki, a hasonló fogalom csak eszköze a költőnek.

Ha egymástól teljesen elütő, vagyis *ellentétes* fogalmakat állítunk egymás mellé, de úgy hogy a kettő között kapcsolatot létesítünk: *ellentét* (contrast) származik.

A hasonlatban is meglep két olyan fogalomnak szembeállítását, melyek rendes körülmények között össze nem igen szoktak kerülni, (mert az egyik élőlény, a másik élettelen tárgy, vagy gondolati fogalom): mennyivel megkapóbb az egymással homlokegyenest ellenkező fogalmaknak kapcsolata!

Az ellentétes fogalmak egymást kölcsönösen kiemelik, tehát a kettő közül egyik sem szorul háttérbe. (Contraria iuxta se posita magis elucescunt).

Az ellentéteknek a hatása legfőképpen komikai. A kicsiny egy magában vagy kicsinyek között fel sem tűnik, ha azonban nagyok közé kerül: a kicsiny még kisebbnek, a nagy a rendesnél is nagyobbnak látszik. Ugyan ilyen az ellentét az *ifjú és öreg*, a *szép és rút*, az *élet és halál*, a *jóság és gonoszság*, az *egészség és betegség* között stb.

Az ellentét inkább a gondolatban, mint a szó képes kifejezésében nyilatkozik, azért nem a képes kifejezések, hanem a szó-alakzatok (figurák) közé szokták sorolni.

8. A metaphora.

21. Megint a hasonlatból kell kiindulnunk, hogy a tulajdonképpen való szó-kép (metaphora) magyarázatát adhassuk.

Ha az összehasonlított fogalmak közül a *hasonlóval* a *hasonlítottat* fejezzük ki: akkor származik a metaphora. Pl. Az ifjúság hasonló a tavaszhoz. (Az élet és az évszak egymás mellé állítása); életének ifjúsága helyett azt mondjuk: *életének tavasza*. — A bátor ember hasonló az oroszlánhoz; a közös tulajdonság a *bátorság* = *oroszlánbátorságú ember*; a szóképben jelzővé vált a *hasonló* fogalom.

Joggal mondhatjuk tehát, hogy a metaphorák legnagyobb része összevont (néha *jelzővé* zsugorodó) hasonlat. Ezek a metaphorák: *kőszív, érc-kebel, jéggyöngy, szeme harmata, gond barázdálta homlok, kereszt és korona* (a keresztény vallás és királyság jelölése); *róka lelkü, villámösztoke, felleg torlasztó, keze csontos buzogánya* stb. mind kifejezhetők valamely hasonlat alakjában. A képzelő tehetségnek termékei mind, mert az érzéketlen világnak az érző és gondolkodó világgal való megszemélyesítése játszsa benne a főszerepet.

A metaphoráknak tehát a *megszemélyesítés* az alapja. Pl.

Hullatja levelét az idő vén fája,
Terítve hatalmas rétegbe alája.

Arany.

Láttátok a fergeteget
E barna parasztot,
Kezében villámösztokével?

Petőfi.

Az *idő vén fája*, a *fergeteg* a költő felfogásában élő személyekké változnak; amaz hullatja levelét és hatalmas rétegbe teríti alá; ez pedig villámösztokét fog a kezében, szántja az eget és halálmagot vet beléje.

Csupa tömör hasonlat, csupa megelevenítése olyan fogalmaknak, melyek érzéketlen tárgyakat, vagy természeti tüneteményeket jelentenek.

A metaphorák a stilust színezővé, mozgalmassá, életteljessé és mindennek felett tömörre teszik.

Nagyon természetes, hogy a metaphorikus képekben a megszemélyesítést a hasonlattól elválasztani nem lehet, de nincs is reá szükség. A hasonlat már magában véve megszemélyesítés, mert midőn az érzéki és az érzéketlen világot összehasonlítjuk, avagy a részletes hasonlatban (allegóriában) tudatos cselekvést tulajdonítunk a tárgyaknak vagy állatoknak, ezt megszemélyesítés nélkül nem tehetjük.

A metaphorának némely esetben *metonymia*, máskor meg *synekdoche* a neve.

22. 1. a) *Metonymia* vagyis *névcseré* akkor a metaphorának a neve, ha az okozatilag összefüggő fogalmakat egymás helyett használjuk. Pl. *Karral, fővel* boldogult (*kar* = erő, vitézség; *fő* = ész, okosság). Ezek a fogalmak annyira egymáshoz tartoznak, hogy az eszmetársítás (*associatio idearum*) révén egyik rögtön a másikat juttatja eszünkbe.

b) Ugyanilyen egymáshoz tartozóság van a *jel és a jelzett dolog* között. Pl. *Kard* = vezérség; *korona* = királyság; *pásztorbot* = püspöki méltóság; *kereszt* = kereszténység; *koldusbot* = szegénység, *bíbor* = gazdagság, *kunyhó* = szegénység stb.

c) Az *eszköz és az eszközlő* között. Pl. *Véső* = szobrászat vagy szobrász; *csákány* = bányászat vagy bányász; *ecset* = festészet vagy festő.

d) A hely a benne lakók között főleg város- vagy országneveknél. Pl. *Róma* nagysága = a rómaiak nagysága; *Waterloo* megalázta Napoleont = a waterlooi csatában résztvevők.

e) A *mű és alkotója* között (ok és okozat). Pl. *Vörösmartyban* gyönyörködöm, *Homerost* sokra becsülöm = Vörösmarty műveiben, Homeros műveit.

Ezek mind metonymiák; az ok és okozat alapján való együvé tartozásnak oly közvetlennek és minden-

kire nézve érthetőnek kell lennie, hogy magyarázatra ne legyen szükség. Mindennemű szóképnek a magyarázgatás a megölője.

2. *Sinekdochénak* akkor nevezzük a metaphorát, **23.** ha a kölcsönösen felcserélhető fogalmak között, mint *nem és faj, egész és rész, anyag és a belőle készült szerszám*, között kapcsolat van.

1.) *Nem és faj* viszonya. Pl. Nem minden század szül *Cicerókat*, Cicero hires szónok volt, tehát ez általános fogalom helyett *hires szónok*, használjuk a Cicero nevét. Hasonlóképpen *Kroezus* = gazdag ember; *Othello* = féltékeny ember. Éppen így mondhatjuk: nem volt *kenyér* a háznál (étel helyett).

2.) *Egész és rész* viszonya. Pl. Nem lépem át többé a *küszöbödöt*; *Egy fedél* alatt laktunk sokáig; *Udvarában* sok nemes levente gyült össze (nem csak az udvart jelenti, hanem a házat is).

9.) *Anyag és a belőle készülő szerszám*. Pl. Jó *aczélgát* villogtatja (kardját, mely aczélből készült); Markolatig döfte beléje *vasát* (vas fegyverét: kardját, vagy dárdáját).

Ide sorozhatjuk még a számok nevének fölcserélését is, midőn a költő a *sok* vagy *számos* helyett a költői érdekkeltetés céljából határozott számot (rendesen *száz* vagy *ezer*) használ. Pl. *Százszor* állott szembe a halállal, e helyett sokszor; *Ezer* halált halt.

9. Szó-alakzatok (figurák).

A szó-alakzatok nem képes szavak, hanem a **24.** természetes, folyó beszédttől való eltérése a szavak sorrendjének. A belső hévtől áthatott lélek, avagy a verses forma, melynek bizonyos megállapodott törvényei vannak, mintegy kényszerítik az

író, hogy másképpen fejezze ki érzelmét vagy gondolatát. A hatás fokozása céljából történik, de igen gyakran önkéntelenül. A költő vagy szónok abban a pillanatban, midőn hevesebb érzelem készíti, hogy megszólaljon: önkéntelenül *felkiált*, (felkiáltó mondatok) vagy kérdés alakjában teszi fel önmagának a *kérdést* (kérdő mondat), melyre aztán nyomban ő felel meg; szembeállít egymással homlokegyenest ellenkező fogalmakat, hogy hallgatóit vagy olvasóit meglepje, s a szembeállított, ellentétes fogalmakat még jobban megvilágítsa (ellentét); túlzott színekkel fest, a rendesnél nagyobb arányúnak tünteti fel a fogalmat, hogy a figyelmet reá terelje (nagyítás), avagy úgy csoportosítja a fogalmakat, hogy jelentéktelenre jelentékenyebb s erre a legjelentékenyebb fogalom következzenek (*fokozás*); sőt az is előfordul főleg a költőknél és szónokoknál, hogy az érzelem szertelen hevében tanuságul hívják fel az istent, a megholtak lelkét, a távollevőket (*apostrofa*).

Mindezek az alakzatok tehát nem a szavakban magukban, hanem a szavak mondattani elhelyezésében, a fogalmak megválogatásában, szóval az író lelkében vannak. Minthogy az író hangulata szüli, s ez a hangulat nagyon változó, hullámzatos: a *gúny* és *lelkessedés*, a *komolyság* és *játszi kedv*, a *meghatottság* és *közönyösség* juthatnak kifejezésre.

Vegyük az alakzatokat jelentőségük szerint sorba:

25. 1.) A *gúny* (ironia) legfontosabb eszköze az *ellentét*. Ha az író valamely visszaállás, erkölcsi hitványság láttára fölgerjed, s az igazságnak, a helyesnek és szépnek a védelmére kell: akkor használja a gúnynak a fegyverét.

Dicséri azt a mi gyarló és evvel szemben kicsinyli azt, ami helyes és tökéletes. A rest tanulót

az osztály mintaképeül állítja; a hazugot megdicséri igaz mondásáért. Az ellentéteknek illetően váratlan egyesítése szüli a komikai hatást. (A szóélcz). Pl. Délczeg, mint a *viziló*; izmos, mint a *nádszál*. A másfél métermázsás úr *ellebegett*.

A gúny nagy ereje az írónak, de csak ott van helyén, a hol nem sértő, hol az igazságérzet sugallja vagy az ártatlan jókedv.

A *nagyítás* (hyperbola) az érdekkeltésnek az **26.** a módja, mikor az író erősebb vonásokkal színez, bizonyos elragadtatás szülte túlzás többet mondhat vele, mint a mennyi a valóságnak megfelel. Pl.:

Ez volt ám az ember, ha kellett a gáton
Nem terem ma párja hetedhét országon,
 Ha most feltámadna, s eljönne közétek,
Minden dolgát szemfényvesztésnek hinnétek.

Arany J.

Nincs a teremtésben vesztes csak én
Nincs árva más, csak az én gyermekem.

Katona J.

Ez a költői túlzás lehet az örvendetes vagy fájdalmas felgerjedés szülötte, van azonban komikai hatást czélzó nagyítás is. Pl. Annyi a sujtás dolmányán, hogy Magyarországot körül lehetne vele keríteni. Akkora a feje, mint egy hordó. Főleg a népies költemények, népmesék sajáttsága a hyperbola. A nép naiv hitével szoros összefüggésben van a méreteknak nagyítása. A kellő helyen és ügyesen alkalmazott túlzás a képzelő tehetségre nagy s főleg szemléltető hatással van.

A *fokozás* (climax) jelentősége sem csekély, **27.** mert a fogalmak lépcsőzetes elhelyezése, a folyton hatásosabb, drámailag emelkedő fogalmak intenzívebben hatnak a hallgatóra vagy olvasóra, mintha különbözően egymás mellé állítjuk csak úgy találomra.

Vörösmarty a „Hontalan“ című költeményében a fokozásnak a legszebb példáját találjuk. Az egész költemény fokozatosan emelkedik. A hontalan nem azért boldogtalan, mert *dús* volt — és szegény lett; mert *barátai* elhagyták, mert *családját* elvesztette, mert *becsületében* gázoltak; mert *hazájától megfosztották*, hanem azért, mert *nemzetét* megölték. A fogalmak művészi elhelyezése drámailag fokozza érdeklődésünket, mint a hang, mely halk eleinte, s aztán a vihar zúgásához hasonlít, midőn végződik.

Ha a sorrendet megváltoztatjuk, s előre bocsátjuk a leghatásosabbat, s ezt a leglényegtelenebbig fokozzuk le: a hatás komikai lesz. Pl. Repültem, szaladtam, mentem, czammogtam.

A fokozás a gondolatok összefűzésénél is nagyon fontos dolog, de erről a szerkesztéstanban fogunk részletesen szólni.

A többi alakzat, inkább csak *költői fogás*..

28. 1. A *szavak ismételése* olyankor szokott előfordulni, ha az érzelem ereje, hevessége természetesnek tünteti fel; ha nagyon csodálkozunk vagy megütődünk valamin. Pl. Én — *én* mondtam ezt neked? . . . Istenem! Istenem! Miért is kellett ezt tőled hallanom!

29. A *kérdés* csak művészi forma vagyis költői fogás. Az író önmagának veti fel a kérdést, (főleg a szónoki művekben), hogy a kíváncsiságot fokozza; avagy azért, hogy a kérdést a hallgatóknak tulajdonítván, az ellenkező érvek erejét meggyöngítse.

Pl. Repül a nehéz kő, ki tudja, hol áll meg,

30. Ki tudja, hol áll meg, s kit hogyan talál meg?

3. A *felkiáltás* (exclamatio) a hevesebb indulatoknak a váratlan kitörése, azért csak ott van helyén, a hol a lelki állapot izgatottságát a felkiáltásból kiérezzük:

Hej, ha én is, én is köztetek mehetnék!

Szép magyar vitézek, aranyos leverték!

4. A *megszólítás* (apostrofa) a távollevőknek, néha a halottaknak, mintegy tanukul való idézése. A szónoki művekben elég gyakran fordul elő. Pl. Idézlek titeket őseink szelleme, ti tegyetek tanuságot arról, hogy mindig a visszavonás, egyenletlenség bontotta meg a nemzet ereje . . .

Mécsemnek lángja mint lobog,

Mitől lobog? Mi lengeti?

Ti lengtek itt mécsem körül

Ti népem ősei . . .

Hazám dicső nagy ősei,

Ti földet rázó viharok,

Ti egykor a porba omlott

Európa homlokán tomboltatok!

E látomásszerű idézéshez is a lelki állapotnak nagy izgatottsága szükséges, különben a mesterkéeltség megrontja a hatását. Az erőltetett apostrofa nevetséget szül, s ezért komikai hatás előidézésére is használják. Például az époszok invocatiójában használatos megszólítás a komikai époszokban komikai hatású.

Szokatlanabb alakzatok még a következők:

1. *Látszólagos képtelenség* (oxymoron). *Sírva 32.*
vigad a magyar. Kegyetlen kegyelem, fájó öröm,

2. *Ellentétes túlzás* (litotes) galamb-epe. **33.**

3. *Elhallgatás* (aposiopesis) mikor a költő akar **34.**
valamit mondani, de aztán hirtelen elhallgat, mintha fölöslegesnek tartaná, hogy a megkezdett mondatot befejezze. Pl.

Én is Árkádiában — pszt.

Magas hangból kezdettem.

—
Kendé bizony az árnyéka,

Mert olyat mondok, hogy még a . . .

Ez az utóbbi példa azt is megvilágítja, hogy a félbeszakítások néha olyankor történnek, mikor a hiányzó részt az olvasó könnyen ki tudja egészíteni.

35. *Kötőszó elhagyás* (asyndeton) főleg a verses költői művekben fordul elő, a hol a kötőszó a ritmus szempontjából alkalmatlan, értelmileg pedig fölösleges. A stílus tömörségét s a vers dallamosságát elősegíti. Pl.

Mintha pásztortűz ég őszi éjszakákon
Messziről lobogva tengerpusztaságon,
Toldi Miklós képe úgy lobog fel nékem
Majd kilencz-tíz emberöltő régiségben,
Rémlik, mintha látnám természetes növéset,
Pusztító csatákban szálfá öklelését,
Hallanám dübörgő hangjait szavának,
Kit ma képzelnétek isten haragjának.

E sorokban csak azok a kötőszavak vannak meg, a melyekre az értelem miatt föltétlen szükség van. De nemcsak a kötőszavakat szokták a költők kihagyni, hanem a *névelőket* is. Ha a például felvett sorokban a névelőket kitennők, a sor nagyon döcögőssé válnék, így elhagyva észre sem vesszük, hogy hiányzanak.

Ennek ellentéte a

36. *Kötőszó-halmozás* (polysyndeton). Aránylag nem gyakori, s ott is a hol használják, bizvást elhagyhatnók. Bizonyos ünnepi komolyság színét kölcsönözi a gondolatnak, lassúbb menetűvé teszi a sorokat. A bibliában sokszor fordul elő főleg az *és* halmozása. Ott helyén van, mert az ódonság színezetét mintegy megőrizi. A kötőszavak halmozása néha naivság jele; a kis gyermekek beszédében főleg a kapcsoló *és* igen sokszor fordul elő. A nyelvjárásokban a szék-lyeknél dívik.

37. A *költői szórend* (inversio) abban nyilatkozik, hogy a költők a mondat szórendjét bizonyos belső

érzéknek, nyilván a ritmikaink a sugallatára megváltoztatják. A költői szórend gyakran különbözik a folyóbeszéd szórendjétől. Pl.

Mintegy koporsó néma lantja
Nehéz búban fejét lehajtja,
S bús hangszerése dül.

Prózában úgy hangzanák:

Lantja néma, mint egy koporsó; fejét nehéz búban lehajtja, s bús hangszerére dül.

Az *inversio* sajátságos tömör jelleget ad a költői stílnak, s mindaddig nagy ékessége, míg a mondat értelmét homályossá, kuszává nem teszi. Az *inversio*-nak semminémű szabálya nem lehet. A költők agyában a gondolatok már abban a sorrendben születnek meg, mert az igazi költőnél a gondolat és a ritmus egyszerre születik. Sajátságos jelenség, hogy Arany János költészetében összehasonlíthatatlanul több az *inversio*, mint Petőfiében; Arany a formára kényesebb volt, Petőfi a formával kevesebbet törődött.

A XVIII. században élő, ó-klasszikai formában író költőink a latin költők merész *inversio*it utánózva, vakmerő sorokat irtak. Pl. Baróti Szabó Dávidnál előfordul ilyen is:

Vette de észre, midőn Szoliman, hogy ...

Ez az önkényes vagy helyesebben mondva nagyon is kényszerű szórend a magyarban nem helyes, a latinban tetszés szerint szét lehet szórni egy mondatban a szavakat, mert a *nem*, *szám* és *eset* egyezése összetartja az egymáshoz tartozó fogalmakat, bármily távol esnek is egymástól a mondatban.

10. A jó stílus sajátságai.

Ha a jó stílus sajátságairól szólnunk, mindenké-38.
előtt azt kell szövé tennünk, hogy mitől kell az írónak tartózkodnia. Határozott törvényt fel-

állítani nehéz, mert a stilus az egyén kifejezője, az egyének pedig nagyon sokfélék.

A magyar író *tudjon jól magyarul*, akkor magyarosan fog gondolkodni és jó magyarsággal fog írni; *fejezze ki világosan a gondolatait*, hogy az olvasó rögtön megérthesse, s ne kelljen a fejét törnie, míg egy-egy mondatnak az értelmét kihüvelykezi; *ne legyen bőbeszédű sem érthetetlenül tömör*; a tárgyhoz mérten tudjon *erővel és tudjon csinosan* írni: erővel akkor, ha szenvedélyről vagy nagy eszmékről; csinosan, ha gyöngéd érzelmekről vagy a természet festéséről van szó.

11. A magyar író tudjon jól magyarul.

39. Az írónak tökéletesen kell azt a nyelvet ismernie, a melyben gondolatait kifejezi. Néha az egész emberélet nem elég arra, hogy egy nyelvet tökéletesen elsajátítsunk. Bizonyos mértékben erre is rátermettség kell. A magyar írónak magyarul kell gondolkodnia, mert azt a nyelvet tudjuk a legjobban, a melyen gondolkodunk.

Nyelvünk több százéves fejlődése folyamán sok idegenszerűséget vett fel; ezeket részint magába olvasztotta, részint áthasonította: ámde van még sok idegen elem a köznapi, sőt még az irodalmi nyelvben is, a melyek a magyar fülnek idegenül hangzanak.

A nyelvünkben polgárjogot nyert, a közhasználatban és irodalmi nyelvben elterjedt idegen származású szavak bízvást használhatók. A *dráma, éposz, kritikus, templom, iskola, ballada, románc* stb. olyan idegen szavak, melyeket újabb képzésű magyar szóval nem pótolhatunk, mert nincsen megfelelő. Ezek miatt az idegen szavak miatt szégyenkeznie a magyarnak nem kell, mert a nyugati

nyelvek mindenikében egész rakás idegen (főleg görögből és latinból átvett) szó van, melylyel az illető nyelv szókincse gazdagodott, a nélkül hogy eredeti jellemző vonásaiból a nyelv kivetkőzött volna.

A szlávból kölcsönvett szók egészen áthasonultak, s javarészüknél már csak a nyelvtudósok tudják megállapítani, hogy melyik szláv szóból eredtek. A jó stilisztá az ilyen kölcsönvett szavak eredetével nem törődik. Ha az irodalmi nyelvben használatos, akkor ő is használja. A fődolog az, hogy a maga helyén használja és mindenki megértse.

Egészen másképpen áll a dolog, ha olyan idegen szó használatáról van szó, melyet valamely modern nyelvtől vett kölcsön (német, francia, angol); vagy olyan ujonnan képzett szót használ, mely nem általánosan ismert, tehát a közhasználatba nem ment át.

A XVIII. század végén, midőn íróink abban buzgólkodtak, hogy a magyar nyelv szókincsét bővítsék, derűre-borura készítettek új szavakat, vagy használták a német és francia szavakat, melyek nálunk még meg nem honosodott fogalmat jelöltek. A XVIII. századnak íróitól zokon nem vehetjük, mert akkor a nyelv átalakulása forrongó korszakát élte, s a jóhiszeműleg, de nem mindig helyes nyelvérzéssel csinált új szavak javarésze amúgy is feledésbe merült.

Ez az idő a *nyelvújítás kora* volt. A száz meg száz forgalomba hozott új szó csakhamár megtette országjáró körútját. Egy részük, bár nem volt helyesen képzett, megragadt, megtetszett, s tovább is forgalomban maradt, használjuk ma is, bár tudjuk, hogy helytelenül képzett. Pl. *elnök, titkár, iroda, uszoda, különöc*.

Azok, akik a nyelv tisztaságát féltékenyen őrzik, e közkeletű szavak ellen is hadat izentek, de mert

az általánosan elterjedt szavakat újakkal, helyesebbekkel pótolni nem tudták: megmaradtunk azok mellett, s a túlságos purizmust tiszteletre méltó törekvésnek tartjuk ugyan, de nem föltétlenül szükségesnek.

Azért bizvást használhatjuk a következő, hibásan képzett, de általánosan elterjedt új szavakat:

<i>árny</i> = árnyék	<i>egylet</i> = egyesület
<i>bibornok</i> = biboros	<i>eszmény</i> = ideál
<i>bölcsész</i> = bölcselő	<i>élc</i> = vicz
<i>bölcsészet</i> = bölcselet	<i>építész</i> = építő
<i>dalnok</i> = dalos, énekes	<i>szobrász</i> = képfaragó
<i>delej</i> = mágnes	<i>hivatalnok</i> = tisztviselő

40. *Körulmény, anyag, összeg, elnök, szöveg, erény, szivar, szerep, telep, díjnok, könyvtárnok, lég* (levegő), *nyomda, öltöny, pénztárnok, talány, téves, ügynök* s még egy néhány ehhez hasonló nagyon elterjedt új szó, melyek a nyelvújítás korában keletkeztek, ma már annyira közkeletűek, hogy a nyelvtisztaságát sürgetők által ajánlott magyarosabb képzésű szavak nem tudnak a közhasználatban útat törni, arról pedig, hogy a hibásan képzett szavakat kiszorítsák, jó formán szó sem lehet.

A fentebb elsorolt szavakat legjobb írók műveiben is lépten-nyomon megtaláljuk, s nincs okunk, hogy rajta megütközzünk.

41. *A mesterkélten csinált vagy idegenből (főleg szlávból) átvett képzők a következők:*

- 1.) *-ne* (küldőne, futone, lelenc, tanonc, tapsonc);
- 2.) *-ár, -ér* (futár, szakadár, dalár, hordár, ügyér, pinczér);
- 3.) *-nok, -nök* tanácsnok, tollnok). — Amint láttuk ezek a *-nok, -nök* képzős új szavak aránylag a leginkább elterjedtek és megmaradtak a használatban.

4.) *-da, -de* (lovarda, üdvlelde, patkolda, czukrászda).

5.) *-ar, -or, -er, -ör* (lovar, modor, gúnyor, tudor).

6.) *-la, -le* (támla, számla, irla, szemle).

7.) *-ány, -ény* (virány, fölény).

Az olyan író, aki hibásan képzett szavakat használ olyan esetben, mikor meglevő és közkeletű jól képzett szó is van a nyelvben, föltétlenül meg kell rónunk. Egyébként az olvasók mondják ki reá az ítéletet, mert vagy nem értik meg, vagy kinevetik.

Kerülnünk kell az idegen szavakat, ha azoknak megfelelő van a magyar nyelvben. A több nyelven beszélők szokták az idegen (franczia, angol) szavakat használni, s elég gyakran magamutogatásból, hogy nyelvismeretüket vagy műveltségüket fitogtassák. Beszélnek *reprise*-ről, *pose*-olnak, *nuance*-okat emlegetnek holott mindenikre találnának megfelelő magyar kifejezést. Hajdanában deákos íróink a latin nyelv hatása alatt deák szavakkal tarkították tudós írásaikat, verseiket, s ezért róttuk meg őket, ma a másik végletbe csapnak íróink közül többen, s nem is azért, hogy nyelvünket szépítsék, hanem negédességből.

Igaz, hogy a tökéletes purizmus ma sem képzelhető a magyar nyelvben, de hát ugyanezt elmondhatjuk a többi nyugati nyelvekről is, melyek az újabb időben sűrű szellemi érintkezésben vannak egymással. A lehetőségig híveknek kell maradnunk ahhoz a nyelvhez, mely alig száz éves fejlődése alatt több százados hátramaradását szépen pótolta. Ezért bántóak a fölösleges idegen szavak a magyar írók munkáiban.

12. A mondat szerkesztés legyen magyaros.

43. A mondat szerkesztés törvényeinek megállapítása a nyelvtan körébe tartozik. Bizonyos velünk született józan értelem és helyes gondolkodás, a gondolkodásnak a fegyelmezettsége szükséges ahhoz, hogy azt, amit jól kigondoltunk, jól le is tudjuk írni vagy el is tudjuk mondani. A mondat szerkesztés e szerint nem olyan dolog, mit csak a nyelvtanból tudunk megtanulni. A stílus szempontjából is nagyon fontos, hogy magyarul gondolkozzunk, s gondolatainkat magyarul jól írjuk le.

A magyarul nem dolgozók sohasem fognak magyarosan írni, gyakran nyelvtanilag egészen helyes a mondat, és még sincs magyarul az, mert az agy, mely kigondolta, *nem magyarul gondolta* ki; nincs rá ütve a nyelv szellemének a bélyege. A gondolkodásnak ezt a nemzetenként változó jellemzettségét a közmondások és a képes kifejezések tükrözik vissza a leghívebben. A latin nyelvben előforduló határozók, s az igéknek vonzatai mennyire elütnek a magyar nyelvtől! A latin azt mondja: kimélek *valakinek* (parco alicui), mi azt mondjuk: *kimélek valakit*; tanácsot kérek *valakit* (consulo aliquem), mi azt mondjuk, tanácsot kérek valakitől; bírok *valamit* (habeo aliquid) — nekem van valamim, bírok valamivel stb.

Az egyes nemzetek közmondásaiban is igen nagy az eltérés, azért a közmondásokat néha csak értelmezni, körülírni, de szóról szóra lefordítani nem lehet, mert a leglényegtelenebb változtatás már vétség a nyelv szelleme ellen. Pl. *Geduld bringt Rosen* németül, *a türelem rózsát terem* magyarul: *Noth bricht Eisen* németül, *szükség törvényt bont* magyarul.

Természetes dolog, hogy az idegen nyelvből fordító magyar írók, vagy azok, akik a magyar nyelvet később tanulták meg, vagy nyelvérzékük a környezet rossz magyarságának a hatása miatt megromlott, bizonyos idegenszerűségtől megmenekedni nem tudnak, szóval *nem gondolkoznak mindig és mindenben magyarul*, a mondatszerkesztésben is véthetnek a nyelv szelleme ellen.

Abban az időben, mikor a latin nyelv uralkodott nálunk nem csak a közéletben, az iskolában, hanem a társaságban is: íróink legnagyobb része gondolatainak kifejezését már kis korától fogva latin nyelven szokta meg. Ezért találunk régi íróink műveiben annyi latinosságot (latinizmus).

A legfeltűnőbb latinosságok a következők: 44.

1.) *A szenvedő igealak használata.* Pl. *Mondva volt*, hogy . . . *Csakhamar kiadatott a parancs tovább menni* . . .

Ezek helyett cselekvő ige alakot használ a magyar ember: Mondtam (vagy mondtunk) már, hogy — Csakhamar megparancsolták, hogy tovább menjünk.

A magyar nyelv nem szereti az igének szenvedő alakját, s kiválóbb íróink ritkán is használják. Néha bizonyos ünnepélyességet fejez ki. Pl.

És *adatott vala* tinéktek
Teremteni új nemzedéket.

Arany.

A bibliai nyelvnek kenetességét, fenségét cselekvő ige alakokkal így nem lehetne kifejezni. Ámde lépten-nyomon használni, ott is, a hol a cselekvő igealak éppen oly szabatosan és — magyarosabban hangzik, valóban fölösleges.

A szenvedő alak a mondatszerkesztést (főleg a többszörösön összetett mondatot) tömörebbé és ítél-

kezéseknél szabatosabbá teszi, ezért használják jogászaink oly gyakran.

A köznapi beszédben, a nép nyelvében jó formán sohasem fordul elő.

2.) *Az igének főnévi alakját egész mellékmondatként nem szabad használni*, mert ez latinos. Pl. *Jelt adtak tovább indulni*, — magyarosan: jelt adtak, hogy tovább induljunk; *eltűnődni látszott*, *betegnek lenni látszott*, — magyarul: úgy látszott, hogy eltűnődik; úgy látszott, hogy beteg.

3.) *A felszólító mód helyett nem szabad feltételes módot használni*, mert ez is latinos. Pl. Kérte őt, hogy *mondaná meg* mi a baja, — magyarul: kérte őt, *mondja meg*, hogy mi a baja. (Ez a latin coniunct. imperfect. szószerint, de nem értelem szerint való fordítása).

4.) *A -ván, -vén igealakok gyakori használata sem magyaros*. Ezek a latin participiumok magyar fordítása révén jutottak nyelvünkbe. Az idő és okhatározó mellékmondatokat szokták evvel kikerülni, holott a mellékmondatokkal magyarosabban beszélünk. Pl. Látván az ifjak szorgalmát örömet szerzett nekik, — magyarosabban: midőn látta, hogy az ifjak szorgalmasok, örömet szerzett nekik.

5.) *A célhatározó mellékmondatok kötőszavául ne használjuk az aki, amely, ami-t*. Pl. Elküldötte barátját, aki bocsánatot kérjen, ezt magyarosan *hogy* kötőszóval mondjuk: elküldötte barátját, hogy bocsánatot kérjen. — Ez is latinos, de csak régi íróinknál fordul elé, s azoknál sem gyakran.

6.) *Az aki, amely, ami vonatkozó névmást, mint kötőszót csak olyan mellékmondatokban használjuk, a melyekbe valók*. A latin nyelvben gyakoribb, mint a magyarban; a magyarban sokszor mutató névmással (ez, az) kell felcserélnünk. Pl. *Elment Jánoshoz, aki csodálkozott, hogy oly hamar*

visszatért. A két előbbi mondat között nincsen alárendelő viszony, az *aki, amely, ami* pedig csak mellékmondatok élén áll, mint kötőszó. Ilyen mondatokban és kötőszó van helyén, s a vonatkozó névmás helyett mutató névmást kell használnunk.

Egyéb hibák és idegenszerűségek a magyar 45. mondatszerkesztésben.

1.) Az ige főnévi alakját e személytelen igék után *kell, szabad, szükség*, továbbá a következő főnévi értelemben használt melléknevek után, *jó, illő, kíváncsi*, mindig személyragos alakjában használjuk. Pl.

Meg kell hallgatnod (nem: meg kell hallgatni neked vagy kell, hogy meghallgass. Ez utóbbi nem volna éppen helytelen, de nem is hangzik jól a magyar ember fülének); szabad kimennünk, szükség előrelátóknak lennetek; illő lesz korán oda mennek, vagy hogy korán menjetek oda stb.

Ez ellen még a jobb stiliszták is gyakran vétnek

2.) A *hogy és szűnik* igét az ige főnévi alakjával kapcsolatosan használni szintén nem szabad, mert nem magyaros. Pl. Hagyd aludni, szűnjél meg kiabálni. Magyarosabb így: Hagyd, hogy aludjék, többé már ne kiabálj!

3.) A latin és német nyelvben meglevő önmagukra, mint tárgyra visszaható igét utánozzák azok, akik így irnak: *szégyelem magamat* (ich schäme mich); *unom magam* (ich langweile mich); *elhatározom magam* (ich entschliesse mich) stb. Magyarul csak így mondjuk: *szégyenlem vagy szégyenkezem; unatkozom, elhatározom.*

4.) *Idegenszerűek s ezért kerülnünk kell a 46. következő, nagyon lábra kapott szólásmódokat:*

1.) *Jól néz ki* (sőt így is mondják: *jól kinéz*), — jó színben (húsban) van, jól fest, szép — helyett.

2.) *Fáradtságot vesz magának* — e helyett: nem sajnálja a fáradtságot.

3.) *Küismeri magát* — e helyett: érti a dolgát, tudja a járást, eligazodik.

4.) *eltekintve attól* — e helyett: azt nem tekintve.

5.) *daczára annak* — e helyett: *annak daczára*.

6.) Még ilyen badarság is elterjedt az utóbbi időben: *el van utazva, meg lesz elverve, föl lesz adva*. Holott jó magyarsággal sokkal röviden fejezhetjük ki e németes gondolkodás szülte szörnyecskéket: elutazott (nincs itthon); megverlek (tréfásan: megverődöl), följelentelek (bepanaszollak).

7.) Hibás az *egynek*, mint határozatlan névelőnek gyakori használata. Pl. Ő egy jó ember, magyarosan: ő jó ember. Ha az *egy*-gyel valakinek vagy valaminek a kiválóságát akarjuk jelezni, akkor a jelző után tesszük, pl. kitűnő *egy* mérnök.

Az *egy* szó értelmének vannak még egyéb finom árnyalatai is. Pl. egy vér volt a keze (csupa vér); egy szemig megették a szőlőt (mind megették).

8.) A kérdésekre adott feleletekben az *igen* és *nem* pusztá használata szintén nem magyaros. Pl. Voltál a templomban? — Igen — e helyett a magyar ember így felel: *Voltam*, ismétli a kérdezett fogalmat állításként. Ha az ige összetett, feleletül elég az összetétel első része is (ha az határozószó). Pl. Elmentek már a vendégek? — *El*

9. Bizonyos ingadozást tapasztalunk az ige-ragozásban is. Az úgynevezett elbeszélő vagy történeti mult tárgyas ragozásában a többes szám első személy így hangzik: *várók, kérők*; a feltételes mód jelen idejében *várnók, kérnök*, e helyett igen gyakran *váránk-kérünk, várnánk-kérnénk* alakokat találunk pedig helytelen.

10.) Gyakran kezdenek mondatot *de*-vel; holott a *de* ellentés kötőszó, s így oly mondatot kezd meg,

mely egy másik mondathoz, mint megszorító értelmű csatlakozik. Csak olyankor van helyén, mikor két összetett gondolat van értelmileg ellentétben, ilyenkor is ajánlatos *de* helyett *ámdé*-t használni.

13. Beszéljünk és írjunk világosan!

Az írónak arra kell törekednie, hogy gondolatait 47. érthetően, világosan fejezze ki. A ki világosan beszél, annak a stilusa is világos lesz. A zavarosan, bonyolultan gondolkodó emberek stilusa is zavaros és bonyolult lesz.

Az írónak jó eleve számolnia avval, hogy kinek ír; a tudós olyan közönségre számít, mely műveltség dolgában föl tud hozzá emelkedni; a szép-író az úgynevezett nagy közönségnek ír, a népies író a népnek, az ifjúsági író az ifjúságnak. Természetes dolog, hogy mindenik ahhoz méri a mondani valóját, de egyúttal mindenik óhajtja, hogy olvasói tökéletesen megértsék.

A stilus homályosságának és érthetlenségének rendesen az az oka, hogy az író mesterkéltén tömör akar lenni, vagy nagyhangú elmélkedésekbe merül, belezavarodik, s elveszti lába alól a talajt. Az érthetetlen író élvezhetetlen is.

Zavart és érthetlenséget szülhet olyan szavaknak a használata, melyek általánosan elterjedve nincsenek, vagyis: 1.) *elavult* szavak, 2.) *új szavak*, 3.) tájszavak használatától lehetőleg tartózkodnunk kell.

Régi írott emlékeinkben (XIV—XVI). század for- 48. dulnak elő olyan szavak, melyeknek jelentését csak azok tudják, akik a nyelvvel szakszerűen foglalkoztak. Az ilyen *elavult* szavak még a történeti tárgyú művekben is csak kellő magyarázattal használhatók.

Ilyen szavak: alít (vél, gondol), apol, megapol

(csókol), ezüst, arany, marha (ezüst, arany, holmi, kincs); sajog = csillog, reménykedik = (rimánkodik, esdve kér), monno = (mindkettő), jonha = (az állatnak belső, nemesebb része: a szív) stb.

Az új szók használatáról már beszéltünk.

49. A *tájszók* csak népies tárgyú művekben használatosak, ott is jellemzés kedvéért, de tulzásba vinnünk a táj-beszédet nem szabad. Pl. Adj egy kis *becsorgatót* (pálinkát); egy ivású velem (egyenlő nagyságú, korú); *ját* (pajtás); górál (hajigál), *szo-kotál* (keresgél), *irdal* (vagdal).

Akár új, akár elavult, akár tájszót használ az író, használja azt a maga helyén, s ügyeljen, hogy érthetetlenné ne váljék. A hol szükségét látja, ott használja, de magyarázza is meg.

50. A stilus homályossá, zavarossá a mondatok ügyetlen szerkesztése teszi. Főleg az összetett és többszörösen összetett mondatok szerkesztése kívánja meg, hogy az író gondolatait helyesen tudja összefűzni; ismerje a kötőszavak használatának törvényét, vigyázzon az írásjelekre (főleg a pontosvessző) használatára; ne halmozzon össze sok közbevetett mondatot, s az egymáshoz tartozó mondatrészeket ne vesse, egymástól nagyon távol. Pl. Az alanyt az állítmánytól tárgyias és a határozót az igei állítmánytól, a jelzőt a jelzett szótól.

51. Ismernie kell a magyar szórendnek sarkalatos törvényeit.

1.) A magyar szórendnek első sarkalatos törvénye az, *hogy az értelmi hangsúlylyal kiemelt szó az igei állítmány elé*, s lehetőleg a mondat élére kerül. Pl. *Tegnap* voltam a műcsarnokban.

Ha a mondatnak egyik tagját sem akarjuk különösebben kiemelni, a hangsúly rendesen az igei állítmányon van, s a mondat végén áll, mint annak

nyomós befejezése. Az előbbi mondat úgy hangzik: Én tegnap a műcsarnokban *voltam*.

2.) *Ha az igei állítmány összetett szó, a hangsúlyos mondatrész után kerülve az összetétel felbomlik, s a határozószó az ige után kerül, mint külön szó.* Pl. *Bátyád érkezett meg* nem: *meg-érkezett*.

Jegyzet. Mostanság nagyon lábra kapott ez a szórendi ügyetlenség: *nem-e láttad?* Az *-e* kérdő szócska sohasem kapcsolható össze a *nem*-mel, ahhoz a szóhoz kell tennünk, a melyhez értelmileg tartozik, tehát úgy: *nem láttad-e?* Legfeljebb akkor, ha a *nem* egy maga áll, mint kérdő mondat. Pl. Én nem láttam őt! — *Nem-e?* (ebben erős kételkedés van kifejezve).

14. *Beszéljünk és írjunk szabatosan!*

A stilus művészi voltának a szabatosság egyik **52.** legfőbb eszközlője. Sok gyakorlat, bölcs mérséklet, a nyelv finom árnyalatainak ismerete kell ahhoz, hogy szabatosan tudjunk írni.

Az ifjak agya, képzelete csak úgy duzzad a kifejezések, szólásmódok tarka tömegétől; ez az ifjúi áradozás, mely míg kellő ízlés nem szabályozhat, *bőbeszédűségben* (pleonasmus) szokott nyilatkozni. A szép szavak puffadoznak, a sovány gondolat annyi cafrangos, sujtásos szóruhát ölt fel, hogy míg belőlük kihüvelyezzük, alig marad valami kézzel fogható.

A ki szabatosan ír, az sem, többet sem kevesebbet nem mond annál, a mit mondania kell. A fogalmat megfelelő szóval fejezi ki, ok nélkül nem halmoz két-három hasonló értelmű szót egy fogalomnak a jelzésére; a jelzőkkel nem dobálózik; két-három mondatot nem ír le *egy* gondolat kedvéért,

mert érezi, hogy ezek a szavak, ezek a mondatok fölöslegesek.

Az eszmékben gazdag emberek aránylag ritkán bőbeszédűek, ha valamelyes stíl-érzékük van; az eszmékben szegény emberek gyakran szavak tarka seregével igyekeznek leplezni azt, hogy nincs mit mondaniok.

Annak, aki szabatosan akar írni, nagy *szó-kincsnek* kell a birtokában lennie, mert e nélkül akarva, nem akarva ismétlésekbe kell esnie, holott a szabatosság egyúttal a jellemzetes kifejezések helyes megválasztását is megkívánja.

53. A nyelvben számos egyjelentésű fogalom van, (synonimák), melyek egymástól csak árnyalatban különböznek, ezek közül mindig a legtalálóbbat kell kiválasztani, s mindeniket a maga helyén kell alkalmazni. Pl. Szép, kies, kedves, gyönyörű, fenséges; jó, jóságos, derék jó szívű; kis, kicsiny, parányi, csöpp; mosolyog, nevet, kaczag, röhög; arc, ábrázat, kép, pofa, stb.

54. E kifejezések közül gyakran választania kell az íróknak. Ilyenkor a szabatosság mellett a jó *hangzás*, a *jellemzetesség*, a *csinosság* mind döntenek abban, hogy melyiket válassza.

A szabatosság végül a *mondatok ügyes szerkesztésében* is nyilatkozik. Erre nézve egyetlen szabályul azt mondhatjuk, hogy a rövid és hosszú mondatoknak bizonyos váltakozása kívánatos, mert csupa hosszú (összetett mondatok) fárasztók és nem természetesek; csupa rövid mondatok szintén nem természetesek, mert tulságosan elaprózzák a gondolatot. Ez utóbbi modorossággá válik idővel.

A közbeszúrt mondatok gyakran ötletességre mutatnak és komikai hatás kedvéért vannak ott, de tulságosan ezeket sem kell alkalmaznunk, mert nehézkessé válunk.

15. Legyen erő és csinosság a stilben!

Az olyan költői művekben, a melyek az érzelemre erősen akarnak hatni, nyilatkozniuk kell a stilus erejének is. Az emberi élet szenvedélyes mozzanatainak jellemzetes, szemléltető leírása teszi a stilt erőssé. Mozgalmas, életteljes jeleneteket lagymatagon leírni nem is lehet, mert az írónak magának is éreznie kell a szenvedély erejét. 55.

A nyelvben, a szavakban, szóképekben, hasonlatokban és ellentétekben is van erő, ha a szó, a kép, a hasonlat vagy az ellentét megragad, szemléltet, életteljes és újságával is felkelti érdeklődésünket.

Főleg a drámaírók és szónokok műveiben, az époszokban és regényekben találunk gyakran példát a stilus erejére. Néha egy-egy jelző megkap, s egész mozgalmas képet fest lelkünk szeme elé. Pl. *Fellegtorlasztó Zeus; mennydörgő hang; harsogó, riadó kiáltás, nemzeteket tapodó harag* stb.

Az indulatnak, szenvedélynek erővel teljes festésében a mondatszerkesztésnek is bizonyos drámai szakadozotottságot kell feltüntetnie. Simán folyó, hosszú, elnyúló összetett mondatok nem alkalmasak arra. Azért a mondatok szórendje megbomlik, erős felkiáltások, hiányos mondatok váltakoznak. Pl. 56.

„Átok fejedre minden dal,
Melyet zeng welszi bárd!”

—
„Meglátom én! S parancsot ad,
Király rettenesen!
Máglyára, ki elenszegül
Minden welsz énekest!”

—
„Jaj, öcsém, Kázmér!
Azt nem adom százért!
Menj! Haragszom! Nem szégyenled?
Félek bizony gyász ér!”

A stilus ereje természetesen az író lelkéből árad ki, ott van annak a főforrása. A nyelv csak alkalmas eszköz, de bármily szemenszedett szavakkal, képekkel, hasonlatokkal éljen is, ha szívében nincsen meg ugyanaz a hangulat, mint a melyet festeni akar: *erő* helyett *erőlködés*, szó-czikornya (bombaszt) lesz az eredmény.

57. Az író lelkének legnagyobb fokú izgatottsága *pathetikus* (pathos) kitörésben nyilvánkozik. Az átok, áldás, kétségbeesés megrázó hangja ez, mely igazságával, hevével és erejével megdöbbenően hat az olvasóra vagy hallgatóra. Az egyéninek az egyetemes ellen való fellázadása ez; csak rövid ideig tarthat, mert minden szenvedélyes kitörés fizikai elbágyadással végződik.

A *tragédiák és ódák, a szónoki beszédek* (Kosuth) tele vannak ilyen pathetikus kitörésekkel.

Ha nagy eszmék szülik, ha nem a szenvedély, hanem a csodálat, a szeretet a forrása, akkor a fenség megtisztító, felemelő érzelmét kelti az olvasóban vagy hallgatóban.

Az erő és tartalom nélkül való pathos nevetséget szül. Ugyancsak az író lelkéből sarjadzik a *gúny* és a *humor*. A gúnyról már az alakzatok között megemlékeztünk.

58. A *humor* rokon a gúnynyal, mert szintén ellentét a forrása, de sokkal magasabb szempontból való gúnyolása az emberi gyarlóságoknak; a gúny elröppen a szóval, a humor állandó hangulatot teremt az író és az olvasó lelkében, mert a humoros író önmagát is nevetség tárgyává teszi, a gyarlót a tökéletessel szembe állítja, s kicsinyes elfogultságtól ment; nem csodál senkit feltétlenül, nem lelkesedik korlátlanul, de megtalálja a jót a leggyarlóbb lényben is, meg a rosszat a legnagyobb emberben is; azért nem ítélnek el senkit föltétlenül, mert tudják,

hogy mindenki gyarló; *belelátanak az emberi élet szövedékébe, és szeretik az embert.* Az észnek és szívnek egyaránt kiváló szerepe van a humorban.

Viczelő, tréfáló író sok van a világon, de *humoros* nagyon kevés. Átalában ezt a két fogalmat össze szokták téveszteni. A komikai író megkacagtat, a humoros író egyik pillanatban könyet fakaszt a szemünkben, hogy a másik pillanatban megnevettesen.

A *stilus akkor csinos*, ha a kifejezések *válasz-59. tékosak*, ha az olvasó vagy hallgató fülének *kellemesen hangzik* az, amit hall, ha a természet jelenségeinek leírásánál maguk a *szavak festőiek*.

A választékosság az író nyelvtudósától és ízlésétől függ. Az írónak finom érzékkel bírónak kell lennie, hogy éppen azt a kifejezést válaszsza, mely a tárgyhoz, a hangulathoz, mely az író lelkében uralkodik, a legjobban illő.

Erre nézve sem lehet törvényt szabni. Amint kevesen vannak olyanok, akik a választékosságot a stilból kiérezik, úgy azoknak sem nagy a száma, akik a választékos és cikornyás, túlságosan finom között megismerik a határt.

Sokszor a tárgy dönti el, hogy lehet-e választékos a kifejezés vagy nem; a gyöngéd érzelmeket, a természetet könnyű így leírni annak, aki amúgy is gyöngéd lelkű és a természet szépsége iránt fogékony, de az elbeszélő és drámai művekben a jellemzés fontosabb ennél; itt az erőnek kell uralkodnia a stilusban.

A választékosságnak a *durvaság, nyersség, köznapiasság* szokott az ellentéte lenni, ki nem forrott ízlés, csekélyebb műveltség nyilatkozik az olyan írók műveiben, kik az ízlés, a választékosság ellen vétének.

A *jó hangzás* főleg a nyelvben nyilatkozik. A **60.**

szavak hangjai különbözően érintik a fület. A mássalhangzók torlódása kellemetlen a magyar ember fülének. Azért az idegen nyelvből átszármazott két mássalhangzóval kezdődő szavakat a nép átformálta; (Krisztus — Kirisztus, krajczár — karajczár) az egyforma magánhangzók, ha sok következik egymás után, bántják a fület. A csupa , csupa i stb. kellemetlenül hangzanak, pedig volt már olyan megtévelyedése is az izlésnek, hogy csupán ilyen egyhangú verseket gyártottak.

A magánhangzók adják meg a színét a nyelvnek, valamint a festményen vagy a zeneműben az egy szín és egy hang fárasztó, mert nem változatos, úgy a beszédben, a stilben is bántó.

A rím a verses műveknek egyik ékessége, mert szabályosan a meghatározott helyen ismétlődik, ámde a prózában *rím*-et nem keresünk, s a hol találunk, fület sértőnek, fölösleges cziczomának tartjuk. Sok függ attól, hogy az írónak milyen a ritmus-érzéke; a nyelvnek, mint a zenének vannak művészei, virtuózai és mesteremberei. A nyelv művészei rendesen nagy írók, mert művészileg csak tartalmas, értékes dolgot szoktak megírni. A rossz szövegű operát elfogadhatóvá teszi a jó zene, de a tartalmatlan művet a nyelv zenéje sem menti meg a feledéstől.

61. A jó hangzással szoros összefüggésben van a *nyelv festői ereje*. A melléknevek, mint tulajdonságot jelentő szavak nem egyebek, mint egy-egy szín, mint egy-egy virág, melyet diszítésül teszünk a szó mellé, hogy szemrevalóbb legyen. Pl.

Kis lak áll a *nagy* Duna mentében,

Fehér rózsza, *piros* rózsza
Szőke leány, *barna*.

A nyelvben vannak *hangutánzó* szók, melyek mintegy megérzik a természet jelenségeit, s olyan hatással vannak reánk, mintha nemcsak a szót hallanók, hanem a szó által jelzett fogalom megtestesülne. Ilyen hangutánzó szavak: *mozog--robog, csillog--villog, zúg, morog, harsog, rikkant, zizzen, durran, locsog--tocsog, károg, lebben, kopog, búg* stb.

Néha egy-egy szép festői részt olvasva, a költők műveiben, egész kép, egész jelenet vonul el lelkünk szeme előtt, mert a festői leírás főképpen a képzelő tehetségre hat, s azt tovább működésre készíti.

Kalapáctól dong a donga

Tik-tak, tik-tak, foly a munka.

E két sort hallva a kalapácsütéseket is halljuk „Nagy locsogás, tocsogás, pocsogás közt” . . . eredett meg a zápor, s mi halljuk az esőcseppek aláhullását.

A költő vagy író mintha a legszínesebb ecset volna a nyelv, úgy tud vele festeni. A naplementét így festi Petőfi:

Alkonyodék. Arany felhőkön szállott

A nap violaszín hegyek mögé.

A messzeségbe nyúló rónaságot,

E száraz tengert, halvány köd fődé.

A szikla, melyen állottunk, piroslott

A végsugártól, miként bíbor párna

A trónon

Sorjába vettük mindazt, a mi a stilt olyanná teszi, hogy nemcsak értelmünkre, hanem érzelmünkre és képzelőtehetségünkre is hasson. A következő részben azokat a törvényeket foglaljuk össze, melyeknek a szerkesztésben, a gondolatok egymáshoz fűzésében kell nyilatkoznunk.

II. Rész.

A szerkesztéstan.

1. A szerkesztésről általában.

1. Ha egy tárgyra vonatkozó gondolatainkat úgy fűzzük össze, olyan sorrendben mondjuk el, amint azok egymáshoz tartoznak, s egységes, világos képét adják a szóban forgó tárgynak: jól *megszerkesztettük* (megkomponáltuk) azt.

Szerkesztésről azonban nem csak az írásművek,nél lehet szó; a mesterségek minden nemében szerkesztünk: az asztalos, lakatos, ács, építőmester, a szabó, kertész mind szerkesztenek bizonyos elvek vagy törvények szerint, melyeket régibb mesterek műveiből tanultak el, s melyektől csak azok térnek el, akik maguk is újabb törvényeket állapítanak meg, s a meglevőket módosítják.

2. Ezúttal az írásművek szerkesztéséről lesz szó még pedig általánosságban.

E keretbe tartozik a legkisebb daltól a legterjedelmesebb tudományos műig minden alkotás, melynek gondolat, érzelem, esemény vagy eselekmény a tárgya, s eszköze a nyelv.

3. Azok az általános törvények, melyeket a szerkesztéstanban összefoglalunk, szintén nem egyebek, mint a kész remek művekből levont tanuságok, melyek a hozzáértőknek, vagyis a szerkesztésre hivatottaknak inkább csak útmutatói szoktak lenni, de korántsem teszik hivatott szerkesztő művészekké azokat, akik megtanulják. *Hosszú gyakorlat, elegendő tudás, teremtő erő, képzelő tehetség, ízlés, rendszeres gondolkodás* szükséges ahhoz, hogy valaki figyelemre méltó vagy éppen remek művet alkothasson.

A szerkesztés törvényeit ismerők éppen úgy 4. fognak a mások műveiben gyönyörködni, mint a stilus törvényeit ismerők a jeles írók stilusának szépségében.

2. Minek kell a szerkesztést megelőznie?

Ha a szerkesztés valamely tárgyra vonatkozó 5. gondolatainknak helyes összefűzése, akkor mindek előtt ezeknek a gondolatoknak (vagy ismereteknek) kell a birtokába jutnunk. A miről semmit vagy keveset tudunk, arról semmit, vagy nagyon fölületesen írhatunk. *Tapasztalnunk és tanulnunk kell.*

A *tapasztalat* ismereteink első forrása. Az ép 6. érzékű ember már kisgyermek korában kezd tapasztalni; a külső világ jelenségeit látja, azoknak elvont képe, mint fogalom rögződik meg az agyában, s mikor már összefüggően beszél, akkor a fogalmak természetes kapcsolatát is megtanulja. Hogy a gyermek mennyi és minő tapasztalatot szerez, attól a kis világtól függ, a melyikben forog. A városban, vagy éppen nagy városban élő gyermek sokkal nagyobb ismeretkörre tesz szert, mint a kis városi vagy falusi gyermek.

A tapasztalat útján szerzett ismeretek feldolgo- 7. zása nem a gyermekkorban történik, hanem később; az mind nyers anyag, melyet gyakran csak nagyjában tud rendezni a gyermek agya, s az iskola vagy gondos szülő hozzáértő nevelése teszi igazán ismeretté, tudatos ismeretté, melynek a gyermek bármikor hasznát veszi.

Ismeretünknek másik forrása a *tanulás*. A 8. tanulásnak is kétféle módja van: okos, tanult emberek beszédét hallgatjuk és olvasunk. Mind a kettő egyformán fontos, mert az ember élete korántsem olyan hosszú, s az emberek viszonyai sem olyanok,

hogy mindazt, a mire az igazán művelt embernek szüksége van, saját tapasztalatából megismerhesse.

9. Hogy a tapasztalásból, hallomásból és olvasásból merített ismeretek igazán ismeretökké válhassanak: *gondolkodásra, elmélkedésre* van szükségünk. Az összehordott ismeret-anyagot lassacskán fel kell dolgoznunk. Ez az az észrevétlen munka, mely az eszes embert az oktalan állattól megkülönbözteti. Az ember kapcsolatba hozza a fogalmakat, úgy rendezi el az agyban, amint azok összetartoznak. A zavaros, rendszertelenül gondolkodó embereknél az össze nem tartozók is együtt vannak, s így olyan kapcsolatok létesülnek, a melyek a józan ítélettel ellenkeznek.

Azért szükséges az ismeretek szerzésében is bizonyos rendszert tartani szem előtt, azért baj, ha valaki össze-vissza olvas mindenfélét, úgy hogy végül magának sem tud számot adni arról, mit olvasott. Egyébiránt e tekintetben az illetőnek szellemi tehetségétől is sok függ. Vannak, voltak és lesznek autodidakták, (olyanok, kik lelkük kiképzésénél csak önmagukra vannak utalva), a kik sokkal rendszeresebben tudnak gondolkozni és sokkal nagyobb szellemi kincset gyűjtenek össze, mint azok, kiket szakavatott mesterek tanítottak. Az ilyenek rendesen kiváló tehetségűek, s mintegy önmaguk csinálnak rendszert, osztályozzák az összetartozó fogalmakat. Csakhogy az ilyen nagy gondolkozók száma csekély.

A tapasztalás, hallomás és olvasás útján szerzett gondolkodás és elmélkedés által feldolgozott ismeretek nélkül szerkeszteni, régibb igazságokat megértetni, újabbakat kideríteni nem lehet. Pedig az úgynevezett tudományos műveknél ez a főczél.

10. A költői műveknél, melyekben az érzelmek éppen olyan fontosak, sőt néha fontosabbak, mint az

értelem, mert nem csak ismereteket közölnek, hanem gyönyörködtetnek is: szükséges az úgynevezett *költői feltalálás* (inventio) és a *képzelő tehetség*. E kettő nélkül, bármily tanult ember legyen is valaki, költői művet alkotni nem tud.

Ismeretekre a fentebb jelzett módon szert tehet minden ember, e két utóbbinak azonban velünk kell születnie mezt ezeket megtanulni nem lehet.

3. A tárgyválasztás.

A tudós ir a természet jelenségeiről, azokat **11.** magyarázza, okukat keresi, hasznos vagy káros voltukat fejtegeti; a szónok társadalmi vagy politikai igazságokat boncolgat, s igyekszik hatni a hallgatók érzelmére és akarására; a lírai költő érzelmeit öltözteti képekbe, hogy olvasóiban hasonló érzelmeket keltsen fel; az elbeszélő költő történetet mond el a multból, a jelenből, a mások és a maga életéből, a drámairó az eseményeket cselekvény alakjában költött vagy a multban szereplő személyekkel előtünk játszatja le.

Az írásművek tárgya tehát az egész külső és az ember belső világa. Mindenki tetszése szerint választ: ismeretet, (concret vagy abstract fogalmat), érzelmet, eseményt vagy cselekvényt műve tárgyául.

Ha a tudósnak valamely tárgyról vagy a tárgyak **12.** egész sorozatáról sok a mondani valója, egész könyvet, vagy számos kötetet ir róla; annyit ir, a mennyit a tárgy teljes megvilágításához szükségesnek tart. A költő érzelmét kifejezheti két-három sorban, s írhat regényt, mely több kötetre terjed.

A tárgy megválasztása tehát egészen az író-tetszésétől, kedvétől és egyéniségétől függ.

4. A szerkesztés törvényei.

13. A tárgy megnevezése a *tétel* (thesis). Ennek a tételnek magának is érthetőnek és világosnak kell lennie. Nagyobb, esetleg több kötetre terjedő műveknél a címlap jelzi a tételt. A kis daloknak rendesen címük sincsen, az első sort szokták odairni, s úgy nevezik, hogy „az ilyen vagy olyan kezdetű dal.”
14. Az írásművek szerkezete három részből áll: *bevezetésből*, a *mű derekából* — ez a legfőbb része, — és a *befejezésből*.

5. A bevezetés.

15. A bevezetés a műnek a kezdete. A lírai költőnek, mikor pillanatnyi érzelmét vagy gondolatát fejezi ki, bevezetésre nincsen szüksége; az elbeszélő költő néha *előhang*, a drámaíró *prológ* alakjában tájékoztatja az olvasót vagy hallgatót arról, hogy mit akar elmondani, vagy eljátszatni.

Az *előhangnak*, valamint a *prológnak* érdekesnek és figyelmet keltőnek kell lennie, hogy kíváncsivá tegye az olvasót a következőkre. Az *előhang* néha az egész mű alaphangulatát érezteti, a *prológ* pedig a drámában előforduló cselekvénynek az előzményét tünteti fel.

A regények, novellák, elbeszéléseknek olykor van, máskor meg teljességgel nincs bevezetésük. Rendesen az eseményt valamely megragadó, érdekes mozzanatnál kezdik meg, s a megértés céljából szükséges előzményeket később szövik közbe. Az époszoknál is hasonló apasztalunk, azért mondják műkifejezéssel: *in medias res* (a dolog közepén) kezdik az elbeszélést.

A szónokok csak akkor nem vezetik be mondani valójukat, mikor a szőnyegen forgó tárgyhoz hevenyében, rögtönözve szólnak. Ilyenkor a bevezetés

teljesen fölösleges. Egyébként a bevezetés főleg a szónoki művekben nagyon fontos. El kell benne mondani: 1. hogy *miről lesz szó*, 2. *minő szempontból fog a tárgyról beszélni*, 3. *ki kell emelni a tárgy fontosságát* és egyúttal érdekesnek is kell feltüntetni.

Az ügyes bevezetés gyakran félsiker.

A tudományos művek avval kezdődnek, hogy **16.** az író a tételül vett tárgyat (természeti jelenség, lelki világ, elvont fogalom, történeti esemény), röviden ismerteti, lényegét megmagyarázza (definiálja = meghatározza), s világos, rendszeres felosztással mintegy részeire bontja, hogy előre megszabja a mondani valók sorrendjét.

E szokásos formáktól bizvást eltérhet az író, **17.** a költő vagy a szónok. Néha egy-egy tárgyhöz alkalmazott, arra minden magyarázatnál nagyobb fényt vető mese, hasonlat, vagy ellentét, alkalmas idézet szokott bevezetés helyett állani. Az írónak magának kell éreznie, hogy mikor van szüksége arra, hogy külön bevezetést írjon, vagy mikor maradhat az el.

Ha az olvasó érdekléssel olvassa végig, akkor helyén való, szükséges; ha az olvasó elolvasva így szól: ez ugyan elmaradhatott volna, akkor fölösleges. A bevezetés terjedelme és hangja a mű terjedelmétől és hangjától függ. Néhány oldalra terjedő művecskéhez hosszú bevezetést írni nem szabad, tréfás hangú bevezetés a komoly tárgyhöz nem illik.

*A bevezetés tehát legyen a tárgyhöz illő, ér- **18.** deklődést keltő, rövid és mindenképp felett világos.*

6. A mű dereka (a tárgyalás).

Minden írásműnek ez a legterjedelmesebb és a **19.** legfontosabb része. A mit tárgyára vonatkozólag az

író tud, itt mondja el, még pedig nem ötletszerűen, össze-vissza, hanem okszerű összefüggésben.

A tudományos munkák szerkezetébe világos belepillantást nyújt a tartalom-jegyzék. Ez mutatja mintegy gerincét az egész munkának, ebben kell meglátnunk, hogy az egész minő részekre oszlik, a részek miként függnék össze. Pl. A farkasról írván, bele kell helyeznünk a farkast az állatvilágba, ismerünk kell, hogy minő csoportba tartozik, minő fajbeli sajátosságai vannak, minő állatokkal rokon, azokkal miben egyezik meg, s azoktól miben különbözik; vagy a keresztes háborúkról írván, ismernünk kell a középkor történetét, hogy ezt az eseményt a kor viszonyaiból ki tudjuk magyarázni, visszavezessük az okára, kapcsolatba hozzuk a kor többi eseményeivel, s minden részében megvilágítsuk, hasznos és káros voltát feltüntessük.

Azért említettük már az előismeretek tárgyalásánál, hogy a szerkesztéshez mindenképp felett rendszeres gondolkodás kell, e nélkül a tárgyalás logikai rendje könnyen megbomlik.

20. A fogalmak osztályozása nemek, fajok s alfajok szerint föltétlenül szükséges ahhoz, hogy a fogalmakat meghatározhassuk, vagyis elmondjuk mindazokat a tulajdonságaikat, a melyek a többi fogalmaktól megkülönböztetik, s az egyneműekhez hasonlóvá teszik.

A szerkezetnek világosságot és szilárdságot az egyes részek szoros összefüggése ad, e nélkül szét-hull az, mint a hevenyében összetákolt épület, melynek sem erős alapja, sem szilárd szerkezete nincsen.

A gondolatok összefűzésének az egyes műfajokban következő a rendje:

21. 1. *Az érzelmek és gondolatok* a lírai költeményekben úgy következnek egymás után, amint azok

a költő agyában megszületnek. Az érzelmek sorrendjéről jó formán szólni sem lehet, mert az érzelmet felkeltő jelenségek (természeti képek, események, cselekvények) és érzelmek között a kapcsolatot inkább kiérezzük, mint hosszasan magyarázzuk. A gondolati költeményekben (főleg az ódában) eszméről-eszmére szökell a költő, bizonyos fokoza-
tosságra ösztönzi a belső hév, az úgynevezett terem-
tés láza, de bármily szökellő is, világosnak és könnyen megérthetőnek kell lennie. Ha az óda valamely kiváló embert dicsőít, érdemei felsorolásának sorrendje ez érdemek fokozatától függ, de korántsem lehet szabályba foglalni, hogy a sorrend minő legyen.

2. *Az eseményes költészetben*, vagyis az elbeszélésekben (románc, ballada, novella, regény, történeti mű stb.) az *időrend* megtartása kívánatos; olyan sorrendben mondjuk el az eseményeket, amint azok megtörténtek.

A balladában, románcban, novellában és regényben ezt az időrendet a költő, mint már említettük, a művészi célnak megfelelően tetszése szerint megváltoztathatja. Az érdekesebb mozzanatokat kiválasztja, a lényegteleneket elhagyja; viszont a történetíró a fontosabb eseményeket sorolja fel, azoknak keletkezését, egymásra való kölcsönös hatását fejtegeti, s a mennyiben egymástól időrendben távolabb eső dolgok vagy események, mint ok és okozat vagy következmény összefüggenek, azokat összekapcsolja. Pl. Ha valaki a harmincéves vallásháborút, vagy a francia forradalmat tárgyalja, nem kezdheti a háború, illetve a forradalom kitörésével, hanem csaknem egy századdal előbb történt eseményekre pillant vissza, s a tárgyalandó nagy esemény csiráját keresi, hogy egész fejlődésében feltüntethesse.

Éppen így kell cselekednie az élet vagy jellemrajz írójának is. Hőse szüleiről elmondja mindazt, a mi hőse jellemének a fejlődésére hatással volt; elmondja gyermekkorát, ifjúságát, felsorol mindent, ami buzdító, elősegítő vagy akadályozó volt hősének pályafutásában. Természetesen ott terjed csak ki a részletekre, a hol arra föltétlenül szükség van.

Ha lényegtelen dolgot túlságos részletesen fejteget, vagy mellékeseményekkel túltömi, a szerkezet nem lesz arányos; sőt előfordulhat az is, (regényekben, költői elbeszélésekben, époszokban) hogy a részletek, az úgynevezett mellékesemények (epizódok) nyakára nőnek a főeseménynek (drámában a főcselekménynek) s így megbomlik a műnek *az egysége*.

Már pedig az *egység* minden írásműnek a leglényegesebb föltétele.

23. A *természet jelenségeinek, tárgyainak, tüneményeinek* a leírásánál a következő sorrend szokott lenni: 1) beszélünk a tárgy vagy tünemény mivoltáról, (a tárgy *külsőjének leírása, a tünemény keletkezése és lényege*); 2.) a belső tulajdonságokról, (szokás, életmód, tartozkodóhely az állatoknál), a tünemény okáról, és keletkezését magyarázunk. 3.) a tárgy viszonyáról az emberekhez (pl. az állatnál, növénynél, ásványnál vagy egyéb élettelen tárgyaknál), vajjon hasznos-e vagy káros; a tüneményeknél is ezek a kérdések merülnek fel.

Nagyobb hatás, főleg pedig a tárgynak megvilágítása céljából használ az író *hasonlatokat, analog példákat*; bizonyítás céljából idéz jelesebb írók műveiből, de mindig olyan dolgot, a mi a szóban forgó tárggyal a legszorosabb összefüggésben van.

Az egyes példák sohasem bizonyíthatnak valamely igazságot, csupán megvilágítják azt, s az olva-

sőt hasonló példák felsorolására vagy megfigyelésére buzdítják.

Bizonyító ereje a következőknek van:

- 1.) tapasztalati igazság (pl. közmondás)
- 2.) közmegállapodás (sarkigazságok pl. az arithmetikában, fizikában)
- 3.) törvények, alapszabályok
- 4.) olyan embereknek az ítélete, akiket tekintély gyanánt tisztelnek az illető tudomány-szakban.
- 5.) végül szoktak még okoskodás révén meglevő igazságokból újabbakra következtetni (ez az okkötés útján való következtetés.)

Ez utóbbinak csak akkor van bizonyító ereje, mikor a következtetés útján megállapított igazság szemmel látható.

Ilyen bizonyító erejű érvekre a tudósoknak és a szónokoknak van szükségük, mert ezek szoktak igazságokat kideríteni, újabb igazságokat megállapítani, avagy megdönteni olyan igazságokat, melyek eddig a köztudatban voltak.

4.) Az értekező prózában (szakszerű, tudományos **24.** munkákban) és szónoki beszédekben a mű dereka vagyis a tárgyalás a *meggyőzést* tűzi ki feladatául. A tudós a bebizonyítandó tételre vonatkozó helyes adatokat úgy sorakoztatja, mint a hadvezér a katonáit; ellenség minden érv, minden adat, mely a bebizonyítandó igazságot látszólag megdönti; az ellenérveket megdönteni, s az olvasót vagy hallgatót a szóban forgó igazságról meggyőzni az értekezőnek, illetve szónoknak a feledata. Az érvek megdöntését *cáfolatnak*, az új érvek felsorolását *bizonyításnak* szokták nevezni.

A bizonyításnak és cáfolásnak nagyobb erőt **25.** és hatást kölcsönöz az, ha bizonyos fokozot nyilatkozik bennük. Rendesen a *bizonyítás*-sal kezdjük, s közbeszöve cáfoljuk azokat az állításokat, melyek

az ellenkezőt bizonyítják. A szónokok ilyenkor szoktak *kérdésekkel* élni, melyeket önmaguknak vetnek föl. (Pl. Azt mondhatná valaki, vagy örök közül valaki, hogy ...) s aztán nyomban megfelelnek ráá.

26. A szónokoknak a meggyőzésen kívül még egyéb céljuk is van: *hatni akarnak a hallgatók kedélyére és akaratára*. Ebből a célból a belső meghatottság, a lelkesedés, a költői stil ékességei szintén kívánatosak a szónoki művekben. Ámde nem szabad szeme előtt tévesztenie, hogy legfontosabb a teljes meggyőzés, mert a minek az igazságát belátjuk, azt szívesen követjük is, holott az érzelmekre való hatás rendszeren rövid időre szól, s a mely szónoki műben csak ez van meg, azt *szép beszédnek* mondhatjuk, de *okos, tartalmas beszédnek* nem.

7. A befejezés.

Ha mindent elmondottunk, amit a tételre vonatkozólag tudunk, befejezzük a mondottakat.

27. 1.) A lírai költők gyakran egy-egy csattanós, megkapó gondolattal végezik a rövid dalt. Ez az úgynevezett *pointe*. Máskor meg nyoma sincs külön befejező vagy záró gondolatnak. A hangulat szülte dal utolsó akkordjai még sokáig tovább rezdülnek a hallgató vagy olvasó szívében, s korántsem érzik a külön befejezésnek hiányát.
28. 2.) Az ódai költemények befejezése az érzelmeknek és gondolatok legmagasztosabb szárnyalása (ima, áldás, istenhez való emelkedés, bölcs megnyugvás) szokott lenni.
29. 3.) Az elbeszélő műveknél, főleg a hosszabbaknál (regény) a befejezés néha rövid összefoglalása annak, hogy a regényben szereplő személyeknek tovább minő a sorsa. — A novellák egy-egy jelentős, gyakran drámai mozzanattal végződnek (pl. a csattanós végű novellák), csak hogy ennek nem szabad mester-

kéltnek, oda erőszakoltnak lennie, mert akkor visszás hatású.

4.) Az értekezések rendszerint a tételül kitűzött **30.** igazság, vagy az eredményül nyert új igazság rövid ismételésével végződnek.

5.) A szónoki beszéd befejezése a legfontosabb, **31.** mert a szónok főleg a befejező részben szokott a hallgatók elhatározására hatni. Rövid, de velős és megkapó visszapillantással (*amplificatio*) még egyszer számot ad arról, hogy mi volt a célja s egyenesen buzdítja, óvja, lelkesíti a hallgatókat, hogy cselekedjenek valamit, vagy azt cselekedni óvakodjanak.

A befejezésnek nagyon *rövidnek és hatásosnak* **32.** kell lennie. Ha a befejezés elnyújtott, érdektelen, gyakran megrontja azt a hatást is, melyet az író a mű derekán elért.

A szerkesztő ügyességnek is a rátermettségen kívül a gyakorlat a legjobb mestere; útmutatója pedig a remekírók műveinek beható tanulmányozása.

A magyar verstan rövid összefoglalása.

1. A ritmus.

A költői műveket vagy prózában, vagy verses formában írjuk. A verses formának megvannak a maga külön törvényei, melyekről a *verstan* szól.

Nyilvánvaló dolog, hogy a költők lelkében a gondolat, az érzelem, melyet *verses formába öntenek*, már úgy születik meg, s így a versben nyilatkozó arányosság, változatosság, zeneiség nem függenek csupán a verssorok szótagjainak számától vagy a hosszú és rövid magánhangzók szabályos változásától.

Arányosság, változatosság és zeneiség a tartal-

lomban és külső formában teszi a gondolatot vagy érzelmet költőivé. Ezt együtt véve nevezik *ritmus*-nak.

A belső ritmust, mely a gondolatok vagy érzelmek kifejezésének sajátos rendjében van, törvényekbe foglalni nem lehet. Érezzük, hogy a költő másképen fejezi ki ugyanazt, amit mi is elgondoltunk, mi is átérettünk, de mert nem születünk költőknek, költőileg kifejezni nem is tudjuk.

A nyelvben, tehát a versformában nyilatkozó ritmust határozott szabályokba foglalhatjuk. Ez nem egyéb, mint a hangsúlyos és nem hangsúlyos szótagoknak váltakozása a *magyar vagy hangsúlyos*, a hosszú és rövid magánhangzók váltakozása az úgynevezett *klasszikai vagy időmértékes versekben*.

2. Magyar vagy hangsúlyos verselés.

A magyar nyelv egyik jellemző sajátága az, hogy minden szónak első szótagját nyomatékosabban ejtjük ki, mint az utána következőket. Pl. *ember*, *áldozat*, *általános*.

Ezt a nyomatékot nevezik *hangsúly*nak.

Ha a hangsúlyos szótagra bizonyos számú hangsúlytalan szótagok következnek, a sorban zeneileg véve hullámváz, a nyomatékkal és nyomaték nélkül kiejtett szótagoknak szabályos váltakozása érezhető. Ezen alapul a magyar vagy hangsúlyos verselés, melynek nyomait már a régi közmondásokban is megtaláljuk. Pl. *Szegény ember szándékát boldog isten bírja*.

A dült betűkkel nyomott szótagokat erősebben és hosszabban ejtve ki, mindenki érezni fogja, hogy mi tulajdonképpen a ritmus e sorban.

Egy hangsúlyos és három vagy ennél kevesebb (1—2) hangsúlytalan szótag együtt véve tesz egy *ütemet*, a hangsúlyos verselésnek egységét.

A magyar vagy hangsúlyos vers e szerint üte-

mekből áll. Az ütemek szótagszáma 1—4-ig; négynél több szótagot zeneileg szépen egyszerre kimondani nem lehet, ennél kevesebbet igen.

Az ütem egymagában egység lévén, azoknak a szavaknak is, melyek egy ütemet alkotnak, be kell fejeződnieök. Pl.

Ég a | napmelegtől | a kopár szik | sarja
Tikkadt | szöcske nyájak | legelésznek | rajta.

A verssorok 1—4 ütemből állanak. Hogy hány-szótagból alkot a költő egy ütemet, az csupán tőle függ. E szótagszámok határozzák meg, hogy milyen hosszú lesz a sor.

Vannak tehát egy két, három és négy ütemű verssorok; a szótagszám 1—12 között váltakozik. A régi magyar költők irtak tizenkilenc szótagos, hat ütemű sorokat is, de ma már az ilyen hosszú sorokat megtörik, s két-három rövidebb sort csinálnak belőlük.

1.) Egy ütemű 1—4 szótagú sorok aránylag ritkán fordulnak elő. Egy szótag van Petőfinek ebben a versében:

Ezrivel terem a fán a
Meggy
 Felségem van nekem csak
Egy.

Két, három, négy szótag egy sorban szintén nem gyakori. Pl.

Árva gólya | áll magában
 Egy teleknek | a lábában
 Felrepülve, | messzeszállva
Messze . . . messze
Tengerekre.
 Csakhogy el van metszve szárnya.

Két ütemű sornak a szótagszáma 5—8 között váltakozik. Az öt szótagú sor ritka, mert 2—3 szó-

tag szerint nem hangzik jól az ütemképzés, 4—1 pedig még szokatlanabb.

Nagyon gyakori és kedvelt a hatszótagú sor. Ütem beosztása a következő:

$$4 + 2$$

$$3 + 3$$

$$2 + 4$$

Királyasszony | kertje

Kivirult | hajnalra.

Félalexandrinusnak is szokták nevezni, mert a négy ütemű magyar alexandrinusnak (tizenkét szótagú) éppen a fele.

A hétszótagú sor ütembeosztása a következő

$$4 + 3$$

$$4 + 4$$

Ősrégi versformánk s igen kedvelt a nyolcszótagos sor, az ősi *sloka*. (Ebben van írva a finnek nép-éposza a „Kalevala“).

$$4 + 4$$

Hova mész te | három árva

Hosszú útra | bujdosásra.

Ezt a formát különösen a dalköltők szeretik.

A *három ütemű sorok* szótagszáma 9—12-ig.

Ütem beosztása a következő:

$$3 + 3 + 3 \} 9$$

$$4 + 2 + 3 \}$$

$$4 + 4 + 2 \} 10$$

$$4 + 2 + 4 \}$$

$$4 + 4 + 3 \} 11$$

$$4 + 3 + 4 \}$$

$$3 + 4 + 4 \}$$

$$4 + 4 + 4 \} 12$$

Pl. 9. Áll a kis lak | pusztán | ridegen

Kapujánál | jó-megy | idegen.

10. Temetőben | szomorkodik | fája

11. Nincsen kedvem, | mert elvitte | a gólya

12. Elmennék én | ti hozzátok | ha lehetne.

A népdalok kedvelt formái ezek. A tizenkét szótagú, hármas ütemű sorok aránylag ritkán fordulnak elő.

A *négy ütemű sorok* szótagszáma 12; ez az úgynevezett magyar alexandrinus, a magyar elbeszélő költők kedvelt formája. Ütemeinek a felosztása a következő:

$$\begin{array}{r|l} 4 + 2 & 4 + 2 \\ 3 + 3 & 3 + 3 \\ 2 + 4 & 2 + 4 \end{array}$$

E háromféle változat tetszés szerint kapcsolható és cserélhető fel egymással. A főtvény az, hogy a sor szabályosan két részre (6 + 6) osztható; a szó az ütemmel végződjék, hogy aztán a 6—6 szótagot miként osztja ütemekre a költő az a tetszésétől függ.

Pl. Tüzesen | süt le a || nyári nap | sugára

Zúg az | éji bogár || neki megy a | falnak.

Magyar alexandrinusnak azért nevezték el, mert a francia költészetben divatos Sándorverssel szótag számban (hat jambus = 12 szótag) megegyezik. Egyéb köze nincsen az időmértékes francia alexandrinushoz.

3. A rím és elhelyezése.

A hangsúlyos verssorok vége összecsendül, ez a *rím*. A magánhangzók és mássalhangzók megegyezése a verssorok végén arra is való, hogy értemileg egymáshoz tartozó sorokat összefoglal. A versszakok képzése éppen a rím elhelyezés alapján történik.

A rím a régi költészetben szokásos mássalhangzók ismétlődéséből (az alliteratióból) fejlődött ki. Régi közmondásokban gyakran találunk alliteráló mássalhangzókat: Várt leány várat nyer; Vak vezet világtalant; Szegény ember szándékát boldog isten

írja stb. Idővel a szóvégi mássalhangzók és magánhangzók egyeztek meg a verssorokban, s így keletkezett a rím.

A magyar verselésben a rímnek két főtörvénye van: 1.) hangozzék jól össze; 2.) legyenek a rímelő szavak különféle beszédrészek.

A rímek elhelyezése a négy sorú versszakban a következő lehet:

1. *Páros rím*, képlete (a a b b). Pl.

Hála isten este van *megin'* (a)

Mával is fogott a földi *kin!* (a)

Benn homályos drón gyertya *ég* (b)

Kívül leskelődik a *setét.* (b)

A sorok párosan rímelnék egymással.

2. *Félrím*, képlete (a b c b). Pl.

Szabadság, itten hordozzák (a)

Véres zászlóidat, (b)

S elhulltanak legjobbjaink (c)

A hosszú harcz *alatt.* (b)

A második és negyedik sor rímel, első és harmadik nem.

3. *Kereszt rím*, képlete (a b, a b). Pl.

Felhőbe hanyatlott a drégeli *rom* (a)

Rá vissza süt a nap ádáz tusa *napja,* (b)

Szemközt vele nyájas, szép, zöld hegyorom (a)

Tetején lobogós hadi *kopja.* (b)

Első-harmadik, második-negyedik sor rímel egymást keresztezve.

4. *Ölelkező rím*, képlete (a b b a), vagyis az első és negyedik, a második és harmadik sor vége rímel. Ez a rímképlet egy kissé mesterkélt, nem is fordul elő gyakran a hansúlyos verselésben.

Van továbbá *visszatérő*, *ráütő* és *egy-rím* vagy bokor rím; *visszatérő* (a a b a) ha az első-második és negyedik sor rímel, a harmadikban nincsen rím;

ráütő, ha a versszak öt sorból áll, s az ötödik sor az előtte való párrímhez csatlakozik képlete (a a b b b).

A szokatlanabb rímelhelyezéshez tartozik a *középrim*. Pl.

Rövid a szó, gyorsan hangzó
Kísérője büszke jelnek,
De sokallja, meg se hallja
S már rohan a hősi gyermek.

4. A klasszikai vagy időmértékes verselés.

Ha a magánhangzók hosszúságán vagy rövidségén alapul a ritmus, a verselést klasszikainak vagy időmértékesnek nevezzük. A verselésnek ez a neme a görögöknél és rómaiaknál fejlődött ki, s tőlük vették át az európai költők.

A rövid magánhangzó a mérték; az az idő, mely a rövid magánhangzó kiejtésére szükséges: a *mora*, jele $\cup$, a hosszú magánhangzó kiejtése két *mora*, jele — . Ezekből a rövid és hosszú szótagokból képződik a négy morás versláb. Minthogy a rövid magánhangzó után némely szóban két vagy több mássalhangzó következhetik, helyzeténél fogva hosszúvá lehet a verstanban a rövid magánhangzó is. Pl. ablak-ban az első szótag *ab*, minthogy utána *l*, tehát mássalhangzó következik, hosszúnak veendő.

A sor végén levő szótag rövid magánhangzója, ha utána mássalhangzó áll, *közös*, ennek a jele $\cup\text{—}$.

A legszokottabb verslábak a következők:

1. *spondaeus*, két hosszú szótag, — — lassú.
2. *iambus*, rövid és hosszú szótag $\cup \text{—}$ szökő.
3. *trochaeus*, hosszú és rövid szótag $\text{— } \cup$ lejtő.
4. *dactylus*, egy hosszú és két rövid szótag $\text{— } \cup \cup$ lengedi.
5. *anapaestus* két rövid és egy hosszú szótag $\cup \cup \text{—}$ lebegő.

A hosszú szótag az erőt, a nyomatékot érezteti, mint a magyar verselésben a hangsúlyos szótag; itt *emelkedésnek* (arsis) nevezik; a rövid szótag az *alászállását* a hangnak (thesis).

E sorok részint *emelkedők*, részint *szállók*; emelkedő a ritmus a következőkben:

1. iambus $\cup \text{ / }$ } nyomaték a végén.

2. anapaestus $\cup \cup \text{ / }$ }

Szálló a következőkben:

1. trochaeus $\text{ / } \cup$ } nyomaték az elején.

2. dactylus $\text{ / } \cup \cup$ }

Az időmértékes verssoroknak főtvénye az, *hogy egymással ellenkező ritmusú lábak ne kerüljenek egy sorba.*

A spondaeus közös, úgy az egyikbe, mint a másikba beleillik, mert mindkét szótagja hosszú.

5. A görögöktől átvett versformák és versszakok.

A görög költők megállapítottak és következetesen egyformán használtak bizonyos sorokat és versszakokat, melyeket tőlük a rómaiak, s a rómaiktól az európai népek később változtatás nélkül átvettek, s mennyire nyelvük szelleme megengedte, használtak is.

Ezek: 1.) *hexameter*, 2.) *distichon*, 3.) *sapphoi*, 5.) *alkaios*i és 5.) *asklepiadesi*.

1. *Hexameter*, magyarul hőszi hatos, vagyis hatméretű daktylusi vers. Spondaeusszal váltakozó hat lábból álló daktylus. Törvénye az, 1.) hogy az *ötödik láb mindig daktylus legyen*, a *hatodik* mindig *spondaeus*; 2.) a harmadik láb első, illetve a második és negyedik láb első szótagja után végződik a szó. Ez az úgynevezett sormetszet, (cesura) meg a hexametert arányosan két, illetve három részre tagolja. Pl.

Bús düledékeiden, || Husztnak romvára, megállék,

$\text{ / } \cup \cup \text{ / } \text{ / } \cup \cup \text{ / } \text{ / } || - \text{ / } - \text{ / } \cup \cup \text{ / } \cup$

2. *Distichon*, két sorból áll, egy hexameter és egy pentameter. Ez a pentaméter, öt méretű vers, négy teljes daktylusból (kettő lehet spondaeus is) s egy, két részre tagolt spondaeusból áll. Pl.

Pusztító erejét rád viharozta dühe

— — | — ∪ ∪ | — || — ∪ ∪ | — ∪ ∪ | —

A két első láb után kell az egyik, s a rákövetkező két daktylus után a másik csonka (egy szótagú) lábnak következnie. A pentameter főtvénye az, hogy az első csonka láb után föltétlenül *két daktylusnak kell következnie*, itt spondaeuusszal nem cserélhetjük fel azokat. Pl.

Jót, s jól *ebben áll* a nagy titok, *ezt* ha nem *érzed* Szánts és vess, s *hagyjad* másnak az *áldozatot*.

3. *Sapphoi versszak*. A híres görög nőköltőről nevezték el. Négy sorból áll, uralkodó láb benne a *trochaeus*.

1. 2. 3. sor — ∪ | — — | — || ∪ ∪ | — ∪ | — ∪
4. sor — ∪ ∪ | — ∪

Ez utóbbi sort *adonisi* sornak nevezik. Pl.

Vessen a Grönland örökös havára

Vessen a forró szerecsen homokra

Ott forró kebled fedez, ó Camena,

Itt hűvös ernyőd.

4. *Alkaiosi versszak*. Alkaios híres görög ódaköltő nevére nevezték el. Négy sorból áll, uralkodó láb a daktylus benne. A negyedik sornak Pindarosi daktylus a neve.

1. 2. sor — | — ∪ | — — | — ∪ ∪ | — ∪ ∪
3. sor — | — ∪ | — — | — ∪ | — ∪
4. sor — ∪ ∪ | — ∪ ∪ | — ∪ | — ∪

Pl. Bizton tekintem mély sorom éjjelét

Zordon, de ó nem, nem lehet a gonosz,

Mert a te munkád, ott is elszórt

Csontjaimat kezeid takarják.

5. *Asklepiadesi versszak* kétféle van: 1) két soros és 2) négy soros; mindkettőben a dactylus az uralkodó láb. A két sorosnál az első, a négy sorosnál az utolsót *glykon*i verssornak nevezik.

2 soros { $\text{—} \text{—} | \text{—} \text{UU} | \text{—} \text{UU}$
 $\text{—} \text{—} | \text{—} \text{UU} | \text{—} || \text{—} \text{UU} | \text{—} \text{UU}$

4 soros 1. 2. 3. sor $\text{—} \text{—} | \text{—} \text{UU} | \text{—} | \text{—} \text{UU} | \text{—} \text{UU}$
 4. sor $\text{—} \text{—} | \text{—} \text{UU} | \text{—} \text{UU}$

Pl. { Él még nemzetem istene,
 2 soros { Buzgó könnyeimen, szent öröm ömledezz!
 4 soros Oh a szárnyas idő hirtelen elrepül,
 S minden műve tűnő szárnya körül lebeg!
 Minden csak jelenés; minden az ég alatt,
 Mint a kis nefelejts, enyész.

6. *Rímes időmértékes verselés.*

Költőink a XVI. századtól kezdve használták ezeket a klasszikai versformákat, mert a magyar nyelv az összes európai nyelvek között a legalkalmasabb erre a verselésre. Leginkább a múlt század második, s e század első tizedeiben virágzott a klasszikai verselés, ma már inkább a rímes időmértékes verseket művelik költőink, vagyis a iambusi, trochausi, dactylusi és anapaestusi verssorokat rímmel kapcsolják egymáshoz a versszakokban, melyek 4—8 sorúak. Leggyakoribb a iambus, pedig a magyar nyelv hangsúlyának a természetével ellenkezik, mert a hangsúlyos szónak a iambusi metrumban gyakran röviden kell hangzania. Dactylus és anapaestus aránylag ritkán fordul elő. E verseknek egyetlen törvénye az, hogy a jelleget megadó versláb túlsúlyban legyen, s a ritmus ne bomoljék meg ellenkező ritmusú lábak közbevegyítése miatt.

Stampfel Károly kiadásában Pozsonyban

megjelent és általa minden hazai könyvtárustól megszerezhető:

Stampfel-féle

Tudományos zseb-könyvtár.

„*A tudományos zseb-könyvtár*“ időhöz nem kötötten, 60 filléres kis füzetekben jelenik meg s a tudományok minden ágára kiterjeszkedik. „*A tudományos zseb-könyvtár*“ idővel mindazt felöleli, a mi az általános műveltség körébe tartozik. A csinos külsejű füzeteket, rendkívüli olcsóságukra való tekintettel, bárki könnyen megszerezheti, aki pedig a hasznos tudnivalók ismeretét a legkényelmesebb módon akarja elsajátítani, az föltétlenül vegye meg „*A tudományos zseb-könyvtár*“-t. A jó magyarsággal és eleven stilussal megírt füzetek főbb vonásokban világos képet adnak az illető tudományról és megismertetik az olvasót mindazzal, amit az illető szakmából okvetetlenül tudnia kell.

Eddigelé a következő füzetek jelentek meg:

1. **Földrajzi és statisztikai tabellák.** Összeállította Hickmann A. és Péter J.
2. **Arithmetikai és algebrai példatár.** Irta Dr. Lévay E.
3. **Kis latin nyelvtan.** Irta Dr. Schmidt Márton.
4. **Magyar irodalomtörténet.** Irta Gaal Mózes.
5. **Görög nyelvtan.** Irta Dr. Schmidt Márton.
6. **Franczia nyelvtan.** Irta Dr. Pröhle Vilmos.
7. **Angol nyelvtan.** Irta Dr. Pröhle Vilmos.
8. **Római jog. I. Institutiók.** Irta Dr. Bozóky Alajos.
9. **Római jog II. Pandekták.** Irta: Dr. Bozóky Alajos.
10. **Egyházjog. (Kathol.)** Irta Dr. Bozóky Alajos.
11. **Magyar nyelvtan.** Irta Gaal Mózes.
12. **Magyar stílusztika.** Irta Gaal Mózes.
13. **Magyar retorika.** Irta Gaal Mózes.
14. **A sík trigonometriája.** Irta Dr. Lévay Ede.
15. **Római régiségek.** Irta Dr. Schmidt Márton.
16. **Magyarok története.** Irta Cseh Lajos.
17. **Kereskedelem története.** Irta: Dr. Stirling Sándor.

Legközelebb pedig — szintén időhöz nem kötötten — következő kötetek megjelenése van tervbe véve :

Aesthetika	Mythológia
Alkotmánytan	Német helyesírás
Arithmetika és Algebra	Német irodalomtörténet
Aruisme	Német nyelvtan
Astronomia	Nemzetgazdaságtan
Az ember őstörténete	Nemzetközi jog
Chémia (szerves)	Népisme
Chémia (szervetlen)	Oktatási módszertan
Egyetemesirodalomtörténet	Olasz nyelvtan
Egyházjog (Prot.)	Orosz nyelvtan
Egyháztörténet	Paedagógia
Építészeti stilisme	Pénzügyi jog
Eszjog	Pénzügytan
Ethika	Physikai repetitorium
Fogalmazványok	Physikai földrajz
Földtan	Planimetria
Geológia	Politika
Görög irod. tört.	Rajzolás
Görög régiségek	Római irod. tört.
Gyorsírás	Statisztika
Kereskedelem isme	Stereometria
Kereskedelmi földrajz	Természetrajz:
Lélektan	Állattan
Logarithmustáblák	Bogárgyűjtő
Logika	Rovargyűjtő
Magyar helyesírás	Lepkegyűjtő
Magyar közigazgatási jog	Növénytan
Magyar közjog	Növényhatározó
Magyar magánjog	Ásványtan
Magyar poetika	Természettan
Mértan	Török nyelvtan
Művelődéstörténet	Világtörténet

Megrendelhető alulírt kiadónál. s bármely hazai könyvárusnál.

Pozsony – Budapest.

Stampfel Károly,
kiadó.